

Hverdagsliv i nybygget og nyrenoveret dagtilbud

Sissel Brandi-Hansen

INDHOLD

FORORD	2
PROJEKTET	3
TEORETISKE OG METODISKE OVERVEJELSER	3
ANALYTISK DESIGN	5
VIDENSINDSAMLING	5
EMPIRI - CASESTUDIET	6
BYGGESAGEN	9
11 NYBYGGEDE DAGINSTITUTIONER	9
BRUGERINDFLYDELSE	11
BYGGEPROCESSEN	11
BRUGERINDFLYDELSE FOR BØRN OG ANSATTE	14
PERSPEKTIVER	19
OPLEVELSEN AF DE FYSISKE OG RUMLIGE	
OMSTILLINGPROCES	22
IDENTITET	22
TRYGHED	24
STIMULI	25
VÆRDIEN AF DEN 'NYE' BYGNING	27
PERSPEKTIVER	30
DOMINERENDE TENDENSER I BYGGERIET	32
AFSTANDE	32
FLEKSIBILITET	36
SIKKERHED	39
PERSPEKTIVER	41
AFSLUTNING OG TANKER OM FREMTIDEN	43
LITTERATUR	46
DIVERSE DOKUMENTER	48
EKSEMPLER PÅ DANSK LITTERATUR OM ARKITEKTUR, RUM OG MATERIALITET I DAGINSTITUTIONEN	48

FORORD

Ikke siden slutningen af 1960'erne og starten af 70'erne har vi set en så massiv udbygning på daginstitutionsområdet. I de sidste år er der i Københavns kommune bygget 2984 nye pladser og flere er på vej.¹ Da Københavns overborgmester Frank Jensen tiltrådte i 2010 var det med et valgløfte om, at alle københavnere inden næste valgperiode kunne få plads til deres børn i en institution maksimum fire kilometer fra hjemmet. Det samme år blev der i budgetforliget for Københavns kommune afsat 367 millioner kroner til at bygge permanente institutionspladser og i 2012 afsatte man på landsplan 8 milliarder kroner til at bygge og istandsætte landets dagtilbud. Nu senest i budgetforliget for 2014 blev der afsat 360 millioner til anlægsbevillinger.

De nye fysiske rammer for ansatte og børn i institutionerne bliver generelt mødt med taknemlighed af borgerne og det primære formål med at få anskaffet pasningspladser ser ud til at lykkes. Men hvad sker for de direkte involverede, når processen er i gang? Hvilke fysiske rammer skabes? Og hvad betyder det for børn, ansatte og deres institutionshverdag? Intentionen med dette projekt har været at udvikle viden om dette.

Rapporten er baseret på et projekt foretaget i Københavns Kommune i perioden februar til november 2013. Projektet er støttet af FOAs Pædagogiske Udviklings Fond.

Først og fremmest vil jeg gerne takke børn og personale i børnehaverne. I gav mig et indblik i jeres verden under kaotiske forhold, hvor en forsker ikke ligefrem var det mest oplagte at bruge tiden på. Uden jer var projektet ikke blevet en realitet. Tak for det. Jeg vil også gerne benytte lejligheden til at takke fonden for at tro på projektet og dermed muliggøre den aktuelle viden. Også tak til ansatte i kommunen, planlæggere og arkitekter. De har bidraget med inspirerende og udviklende samtaler, der tydeliggjorde feltets kompleksitet og nuancer. Og til sidst vil jeg takke Hanne Wilhjelm for at stille sin tid og sine kompetencer til rådighed for projektet.

Sissel Brandi-Hansen

PROJEKTET

Hvad sker der når vi bygger nye daginstitutioner? Hvad betyder det for børn og ansatte? Hvad bygger vi og med hvilke konsekvenser? Der er brug for viden om, hvad aktuelt daginstitutionsbegynderi betyder for børns og ansattes hverdagsliv og arbejdsliv.

Det projekt, der her beskrives, tager udgangspunkt i tre overordnede tematikker:

- Hvilke behov og interesser varetages i bygningsprocesserne? Inddrages børn og pædagogisk personale i daginstitutionsbegynderiet?
- Hvad kendetegner den fysiske - rumlige omstillingsproces, og hvordan opleves denne?
- Hvilke tendenser dominerer i det nye daginstitutionsbegynderi? Hvilke særlige 'krav' stiller dette til børn og ansatte i institutionerne?

Denne rapport er inddelt i de tre tematikker:

- Brugerindflydelse
- Oplevelsen af den fysiske og rumlige omstillingsproces
- Dominerende tendenser i byggeriet

TEORETISKE OG METODISKE OVERVEJELSER

Det er komplekst at reflektere over, hvordan vi rent kropsligt er forankret et sted. Vi er evigt og altid et 'sted'. Vi kan ikke fjerne os og være et 'ikke-sted'. Stedet er altid tilstedeværende. Vi forholder os sjældent refleksivt til de steder, hvor vi er i hverdagen, til trods for at det umiddelbart kan synes indlysende, at vi påvirkes af dem.

Dette projekt er et praksisnært studie af personer og fysiske rammer med observationer af både bygninger, børn og ansatte.² Hovedsageligt fokuseres der på indvendige forhold og den sociale praksis her. Projektet bygger på interviews med brugere og byggere, hvor også dokumenter og plantegninger er inddraget. Udover empirien trækkes der på en bred vifte af viden.³ Det kan betragtes som et sammenhængende kludetæppe, en tendens, der kaldes 'bricolage' (Denzin & Lincoln 2000), hvor forskellige ideer, syn, metoder og teknikker anvendes, der hvor de på forskellig vis kan bidrage til forståelse af feltet. Projektets viden skabes således tværgående og der anvendes viden fra psykologi, sociologi, antropologi og geografi. Det kan synes komplekst, men da området der undersøges har mange aspekter, giver tilgangen god mening. Hensigten er ikke at komme med færdige løsninger eller retningslinjer, men at give ny indsigt som stof til eftertanke under et aktuelt byggeboom.

Der hentes konkret viden og inspiration i filosofi og sociologi (Henri Lefèvre), i feltteori (Pierre Bourdieu) og miljøpsykologi (Robert G. Barker), i hverdagslivsstudier (Birthe Bech-Jørgensen) og etnografiske og fænomenologiske tilgange (James Spradley).

Henri Lefèvres teori ligger som en grundforståelse i projektet. Inspireret af ham bibeholdes kompleksiteten i forholdet mellem rum, sted, individ og samfund. Han skaber en videnskab om rummet, ikke kun som en tinglig form, men i kombination med dets sociale former. Med sin teori i 'The production of space' præsenterer han tre forhold som konstituerer rummet og dets betydning; 'Den rumlige praktik', 'Rummets repræsentationer' og 'Repræsentationernes rum'. Den rumlige praktik er handlingsmønstre og praksis. Det er de daglige rutiners rum: sansninger og handlinger. Rummets repræsentationer er rummet skabt kulturelt og historisk – overlejret gennem billeder og forestillinger. Det relaterer således til de forestillinger som fx bygherrer og arkitekter har om de konkrete rum, hvad de skal bruges til og hvordan livet skal leves der. Repræsentationernes rum er knyttet til de diskurser, som eksisterer ved et sted. Det vil sige den måde vi forstår og skaber rummet på, gennem viden, ideologi og sprog.

En vigtig pointe hos Lefèvre er, at brugerens oplevelser og anvendelse af rummet ikke alene kan defineres ud fra det færdige formmæssige resultat. Han viser, at rummet er et sted, der i al sin kompleksitet er en kombination af de børn og voksne, der er i rummet og den måde de agerer og orienterer sig på. De som har tegnet rummet, formet det og de der har betalt det, er alle væsentlige. Såvel som historiske associationer og de politiske og økonomiske effekter er betydningsfulde. Der er altså et utal af forskellige forhold, der definerer og konstituerer den nybyggede daginstitution.

Men Lefèvres teorier er kompliceret som analytisk angrebsvinkel. Derfor er det via fænomenologiske kvalitative metoder, at der hentes viden og indsigt i hvordan de mennesker, der opholder sig i de nybyggede daginstitutioner, oplever dette.⁴

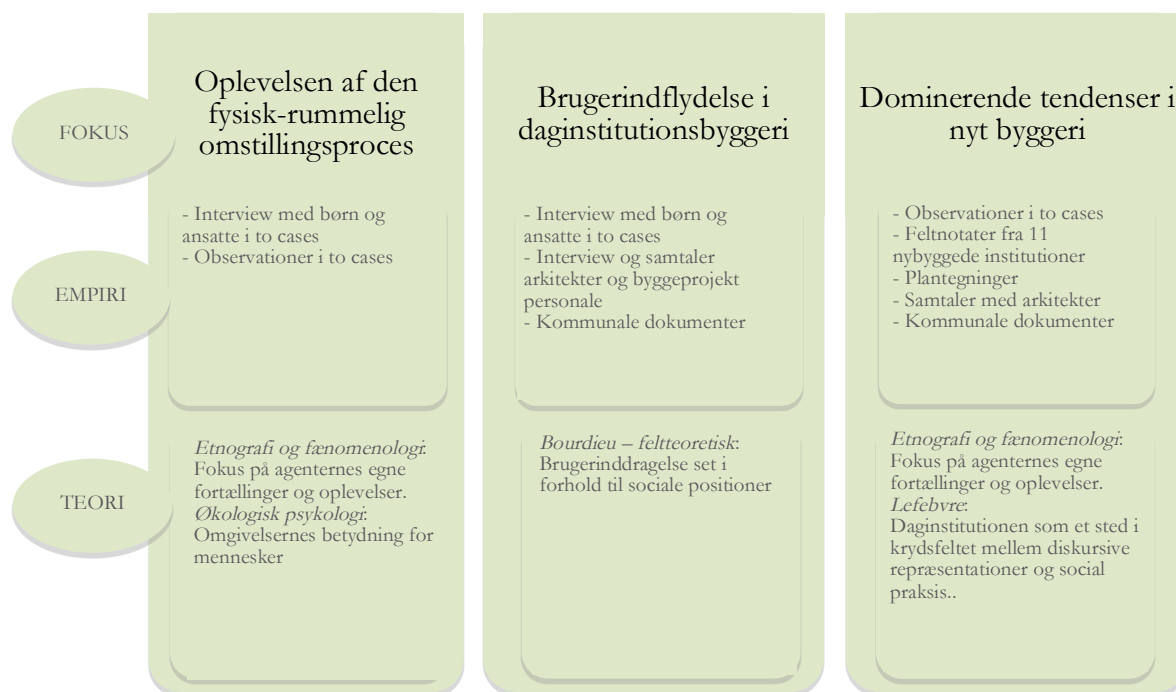
Hvilke forandringer oplever personale og børn, når daginstitutioner får nye fysiske rammer? Hvilke rammer er der tale om? Hvordan indretter og afpasser børn, ansatte og den pædagogiske praksis sig i disse? Mit teoretiske og metodiske udgangspunkt bygger på en antagelse om, at børn og ansatte er intentionelle og aktive aktører, der konstruerer mening og betydning. Dette gør de et særligt socialt, kulturelt og fysisk sted. Vi befinder os i et krydsfelt mellem rum og individ, mellem stor skala og lille skala, mellem barn og voksen, mellem intentioner og rutiner. Man må bibeholde kompleksiteten i forholdet mellem rum, sted, individ og samfund.

Resultatet er at man må anskue daginstitutionen som et sted knyttet til kontekst, der konkret er forankret i tid og rum. Denne kontekstbundne viden er et casestudie særligt velegnet til at

belyse. Med dette casestudie fokuserer jeg på forholdet mellem praksis og kontekst. Jeg benytter mig af observationer og fortolkninger, i dets relevante og ikke mindst aktuelle sammenhænge. Det der produceres er en viden knyttet til kontekst, som kan være nødvendig for at fange feltets kompleksitet. Denne viden er ikke objektiv eller uden bias, men den er **”alt, hvad vi har - det er den eneste vej til viden selvom den er støjende og med risiko for fejl og skævheder”** (Campell ifølge Flyveberg, 2010:468).

ANALYTISK DESIGN

De tre hovedspørgsmål besvares med forskellige empiriske materialer og teoretiske tilgange. Figuren viser hvordan de er fordelt.

VIDENSINDSAMLING

Den empiriske produktion er organiseret omkring tre hovedaktiviteter. Den første og vigtigste, består af et casestudie i to nybyggede daginstitutioner med observationer og kvalitative interviews af ansatte og børn. Den anden består i mere eller mindre formelle samtaler med ansatte i forvaltningerne, arkitekter og bygherre, suppleret med gennemsyn af pjecer, dokumenter og retningslinjer om daginstitutioner/byggeri fra Københavns Kommune. Den tredje bygger på undersøgelser af arkitekttegninger og besøg i 11 nybyggede

daginstitutioner i Københavns Kommune. Denne del er gennemført i samarbejde med arkitekt Hanne Wilhjem.⁵

EMPIRI - CASESTUDIET

Empiriindsamlingen er som nævnt gennemført ad flere veje. Den del af empirien, der vejer tungt, både i produktionstid og i det analytiske arbejde, er de observationer og de interview, der er foretaget i institutionerne.

Indledningsvis var projektet tænkt som et casestudie af en børnehave/vuggestue under ombygning/opbygning. Udvalget af institutionerne foregik ud fra oplysninger om nybyggeri hentet hos Københavns Børne- og Ungdomsforvaltning. Oplysningerne blev suppleret med egen research af aktuelle eller netop afsluttede byggerier. Udvalgs-kriteriet var at finde en institution, hvor jeg kunde følge børn og personale før, under og efter indflytning i nye omgivelser. Lokalitet, pædagogisk profil og størrelse blev hurtigt underordnet, mens tidspunkt for flytning, på grund af feltarbejdets tidsplan, til gengæld blev afgørende. Deltagelsen fra børn og ansatte var også en bærende del af projektet, idet det var et krav, at personalet kunne tage sig tid til at blive interviewet.

Virkeligheden var kompleks, tidsrammerne for byggerierne ændrede sig, og institutionerne var pressede, derfor kunne jeg ikke vente på én 'eksemplarisk' case i form af en flytning på det helt rigtige tidspunkt (i forhold til projektets tidsramme), med den helt 'rigtige' institution (i forhold til den strategiske udvælgelse) og med de optimale rammer (fri tilgang til ansattes tid og til ressourcer i institutionen). De to største udfordringer var således at finde institutioner, der passede tidsmæssigt og at få personalet med på ideen. Da det lykkedes at få en institution med var de flyttet nogle måneder forinden. Denne institution gav mig lejlighed til at se hvordan virkeligheden så ud for børn og voksne kort tid efter en flytning. Dels fik jeg mulighed for at undersøge hvordan genetableringen i nye rammer var. Dels fik jeg indblik i hvilke implikationer det nye byggeri havde i hverdagen. Jeg havde dog hverken mulighed for at observere hverdagen, før de kom ind i nye rammer eller mulighed for at observere selve flytningen. Midt i forløbet kom den anden institution på plads. Denne institution var stadig i midlertidige pavilloner, da jeg startede feltarbejdet, og jeg fulgte dem derfor før flytningen, under og efter.

Følgende er beskrivelser af de to case-institutioner der i projektet har fået navnene 'Børnehuset Grøn' og 'Børnehuset Rød'.⁶ Børnehuset Rød er en integreret institution der i begyndelsen af feltperioden havde én ordinær børnehavegruppe, en mindre børnehavegruppe og fire vuggestuegrupper.⁷ Den nye institution Børnehuset Rød var en transformation af det eksisterende daginstitutionerbyggeri – det man vil kalde en gennemreovering af byggeriet.

Børnehuset Grøn er en integreret institution, der i feltperioden udgjorde tre børnehavegrupper og fire vuggestuegrupper og en enkelt udflyttergruppe, der ikke opholdt sig i byggeriet i løbet af dagligdagen. Børn og personale var flyttet ind forinden empiriindsamlingen. Børnehuset Grøn er et fra bunden nybygget daginstitutionsbggeri.

Begge institutioner havde haft midlertidigt ophold i pavilloner: den ene i et år og den anden i to og et halvt år. Børnehuset Grøn boede i to-plans pavilloner med et fælles udendørsområde/legeplads. Børnehuset Rød i et-plans pavilloner med et fælles udendørsområde/legeplads. Begge institutioner er blevet store institutioner i forbindelse med det nye byggeri og de har hver især fået både legeplads i grundplan og på tagarealet.⁸ Taglegepladsen bliver i begge institutioner primært brugt til vuggestuebørn. Begge nybyggerier er store etagebyggeri med to elevatorer og med eget industrikøkken. Børne-grupperne er fast placeret på forskellige etager i henholdsvis faste vuggestue- og børnehavegrupper, med fast personale tildelt de respektive grupper.

Relevante homologe fysiske forhold i de to byggerier:

- **Begge institutioner har fungeret i pavillonbyggeri (1-2 år) inden de flyttede ind i nye rammer.**
- **Store institutioner (Henholdsvis til 8 og til 16 grupper).⁹**
- **Etagebyggeri (3 og 4 etager) med to elevatorer og med trapper.**
- **Begge har tilknyttet gymnastik/aktivitets sal/rum.**
- **Begge har tilknyttede legepladser, både på tag og ved jordplan.**
- **Begge institutioner rummer vuggestuebørn og børnehalebørn.**
- **Børnegrupperne holder til på stuer placeret på forskellige etager med fast personale tildelt de respektive grupper.**

De to daginstitutioner og den indsamlede empiri anvendes kombineret frem for komparativt. Tilstedeværelsen af to institutioner gav samlet set gode forudsætninger for at svare på projektets hovedspørgsmål. Det gav mulighed for at følge personale og børn forskellige steder med, om end forskudte, så dog med parallelle forløb. Det har skabt et bredt empirisk materiale, der supplerer hinanden og hvor homologe tendenser kan komme frem. Det gav i øvrigt mulighed for stærke anonymiseringen, idet beskrivelserne af de fysiske rammer ellers ville være genkendelige. At sørge for at institutionerne var anonymiserede var en konsekvens af casestudiet. I modsætning til kvantitativt data, hvor personlige oplysninger kan skjules bag tal og statistik, har jeg beskæftiget mig med subjektive og til tider intime aspekter. Således er jeg også forpligtet til at informationer der kan føre til viden om personlige forhold om mine informanter, forbliver konfidentielle. Beskrivelser af de fysiske forhold i de to institutioner, er

derfor kun anvendt i det omfang jeg har fundet dem relevante.¹⁰ Derfor har jeg heller ikke beskrevet, hvilke af de to institutioner som informanterne repræsenterer, selv om det til tider kan være åbenlyst hvor de hører til.

I de respektive institutioner interviewede jeg i alt 13 ansatte.¹¹ Alle 13 ansatte var aktivt med i hverdagen på stuerne i henholdsvis vuggestue og børnehave. Jeg udførte børneinterview med 11 børn, alle børnehavebørn. Børnene fik lov at tegne i hvert interview og tre af børneinterviewene blev yderligere suppleret med gåture i institutionen. Fire børn og fire voksne blev hver især interviewet ad to omgange. Interviewene blev for de flestes vedkommende optaget på film.¹² Gennemsyn af videooptagelserne har været systematiske. Der er udvalgt væsentlige elementer af råmateriale, som senere anvendes som analytisk materiale. Råmaterialet, der er udgangspunktet for fortolkning, er transskriberet for at kunne fremstilles i skriftlig form. Metoden bibeholder en åbenhed overfor det meningsindhold, der kommer til udtryk. Ikke kun ud fra det der siges, men også ud fra hvordan det artikuleres eller formes eller hvilke kropslige udtryk, der foregår samtidig. Argumentet for at gøre dette bygger på den enkle ide, at jo flere valg og fravalg, der foretages indledningsvis i arbejdsmaterialet, jo større risiko er der for at elementer kan tolkes fejlagtigt i analysen.

MATERIALET

I alt er der gennemført 13 interviews med ansatte, både uddannede og uuddannet personale. 11 børnehavebørn er blevet interviewet, med gåture og tegning som metode. Derudover er der foretaget observationer i hverdagen – i nyt og gammelt byggeri og over en periode på et halvt år.

Som udgangspunkt var det tanken, at det analytiske arbejde fortrinsvis skulle bygge på interviewmaterialet. Dette ændrede sig hen ad vejen, hvor observationerne fik en mere fremtrædende plads. En af grundene var, at jeg ikke fandt helt så stor indsigt via børneinterviewene, som jeg havde håbet. I tegneinterviewene blev en del børn meget optaget af selve tegneprocessen, og selv om jeg ikke var interesseret i et specifikt produkt, så var det ofte præget af at barnet ville præstere.¹³

De børneinterview, hvor jeg gik en tur med børnene i institutionen, havde den udfordring, at børnene ikke var vant til at bevæge sig på egen hånd rundt i de nye institutioner. Derudover betød låste døre at vi ikke kom særligt langt. Desuden anså de mit ærinde som lidt mærkeligt, i og med at jeg havde observeret dem i noget tid inden.¹⁴ Til gengæld viste turene sig at give god mulighed for at anskue det aktuelle, forstået som hvad der sker her og nu og at anskue bygningen og stedets kvaliteter eller mangel på samme. Resultatet blev, at observationsstudiet blev udvidet og sammen med børneinterviewene og interviewene med de ansatte blev det det bærende empiriske materiale.

Observationerne er foregået i et par måneder i hver institution, over en periode på ca. et halv år. Det samlede materiale bygger på observationer på i alt 10-15 dage i hver institution. Både korte og lange seancer, både om morgenen, midt på dagen og ved lukketid. I perioder fokuserede jeg på en stue, en børnegruppe og deres voksne, i andre perioder fokuseredes bredt på hele institutionen. Sideløbende med observationerne blev interviewene udført. I interviewene med de ansatte fik jeg mulighed for at uddybe det jeg så i observationerne. Jeg fik endvidere indblik i de ansattes mere personlige historier og præferencer.

Interviewene blev foretaget med henblik på, at få indblik i ansatte og børns opfattelser af og erfaringer med at flytte til, være i eller på vej til at flytte ind i nye omgivelser. Fire informanter blev interviewet både før og efter indflytning, for først at få indblik i deres hverdag i pavillonerne og senere i det nye byggeri. Der ligger et komparativt element her mellem et 'før' og et 'efter' uden at dette har været et erklæret fokus. Metodisk er både observationsstudiet og interviewene inspireret af etnografiske betragtningsmåder.¹⁵ Jeg har været interesseret i at fange hvad børn og ansatte fortæller om deres virkelighed. Systematikken hvormed interviewerne er udført er således foranlediget af personale og børn og af observationer på deres praksis.

BYGGESAGEN

Samtaler med ansatte i forvaltningerne, arkitekter og projektledere, der enten direkte eller indirekte var implicerede i nybyggede eller nyrenoverede daginstitutioner, har givet en bredde og dybde i forståelsen af feltets kompleksitet og omfang. De mest formelle af interviewene er med 2 projektledere i Børne- og Ungdomsforvaltningen - Byggeri og Anlæg, med 2 medarbejdere i Københavns ejendomme og med to arkitekter tilknyttet casene. Yderligere har forvaltningen været behjælpelig med dokumenter og informationer af både teknisk og praktisk karakter.

11 NYBYGGEDE DAGINSTITUTIONER

I april-juni 2013 besøgte jeg i samarbejde med arkitekt Hanne Wilhjelm 11 nyrenoverede og nybyggede daginstitutioner opført i Københavns kommune. Vi gennemgik arkitekttegninger og undersøgte bygningerne og udførte feltnotater. Besøgene foregik sideløbende med den empiriske produktion i de to cases. De 11 bygninger er opført i perioden 2010-2013 og er nybyggeri eller større renoveringer i eksisterende byggeri. For de 11 institutioner er fordelingen således:

1 er en integreret institution med både fritidshjem, børnehave og vuggestue, 2 indeholdt fritidshjem og børnehave og de resterende 8 indeholdt både børnehave og vuggestue.

Besøgene gik ud på at undersøge de aktuelle forhold. Forud for besøget havde vi undersøgt byggeriet via plantegninger på kommunens tegningsarkiv. Vi var på institutionerne i en halv til halvanden time, hvor vi observerede institutionshverdagen i de givne rammer. I nogle tilfælde tog vi billeder til eget arkiv.¹⁶ Flere steder opstod der samtaler, med både ledelse, pædagoger og/eller medhjælpere, hvor de på eget initiativ ofte fortalte om deres oplevelser og følelser omkring byggeriet og om processen, anvendelse, udfordringer og fordele i hverdagen. Disse samtaler åbnede for alternative fokuseringer og fortolkninger. Besøgene blev efterfulgt af feltnoter og senere en analytisk workshop.

BRUGERINDFLYDELSE

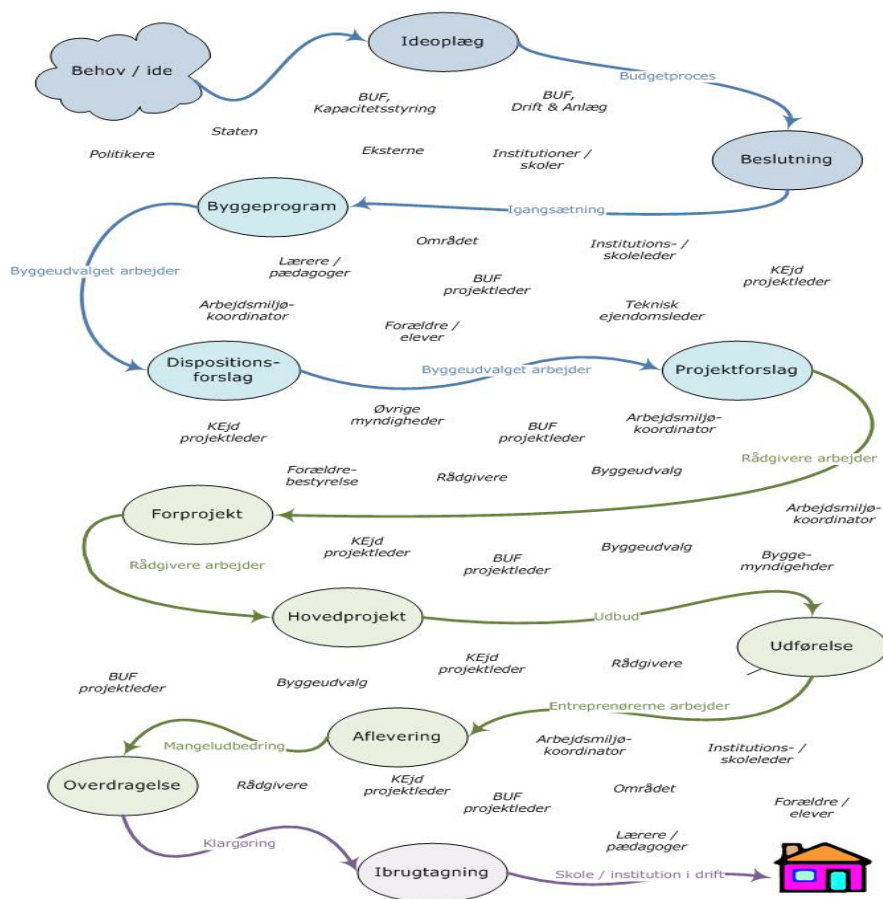
Brugerne er de der bruger daginstitutionens rammer og det er utvivlsomt børn og ansatte, der opholder sig mest her. Men overordnet set kan daginstitutionens 'bruger' anskues som én, der blot benytter sig af daginstitutionen. Ud fra den definition er vi stort set alle brugere. Hvem er så brugeren og hvilken indflydelse har de forskellige brugere?

Vi er alle i større eller mindre grad afhængige af daginstitutionen og af daginstitutionens fysiske rammer. Der er altså ud over børn og ansatte mange andre mulige brugere, der har en interesse i at yde sin indflydelse på institutionsbyggeriet. Brugerinddragelsen bliver således et relationelt begreb. Under hvilke forhold og med hvilken position man kan gøre sin indflydelse gældende, får betydning for hvilke behov og interesser der varetages i byggeprocesserne. Alt i alt er der mange brugere, med indbyrdes forskellige behov. Samfundet er en bruger – der i statsligt regi placerer borgernes børn, således at arbejdskraften kan stå til rådighed for arbejdsmarkedet og samfundets børn kan socialiseres. Kommunen skal bruge de fysiske rammer som sted for dagtilbud. Borgerne i lokalområdet er brugere, idet de påvirkes af byggeriet som en del af deres nærmiljø. Børnefamilier i lokalområdet, der aktivt kan vælge institution til eller fra alt efter hvilke fysiske rammer de ønsker for deres børn, er alle brugere. Helt lavpraktisk er der de brugere, der opholder sig og agerer i de fysiske rammer: forældre, ansatte og børn. Forældre, når de afleverer og henter deres børn. De ansatte, når de arbejder (oftest en sammensat gruppe med ledere, pædagoger, medhjælpere, køkkenpersonale osv.) Og så børnene, der udfolder deres hverdagsliv i daginstitutionens fysiske rammer med alt hvad dette indebærer. Projektet her viser en kompleksitet af indbyrdes behov og forventninger, forandringer i form af tid og brugernes positioner og at brugerne har forskellige positioner, hvormed der kan ydes indflydelse.

BYGGEPROCESSEN

Når der i Københavns kommune skal bygges nye daginstitutioner, sker det efter en såkaldt BUM model. BUM står for **B**estiller, **U**dfører og **M**odtager. I Københavns Kommune skabte modellen en adskillelse mellem de to instanser, bestiller og leverandør. Bestilleren af daginstitutioner er Børne- og Ungdomsforvaltningen (herefter benævnt BUF). Leverandør er Københavns Ejendomme (herefter benævnt KEjd). Modtager er dem, der skal have nytte af leverancen. Primært har BUF ansvaret for opfyldelse af politiske målsætninger mv., mens KEjd er ansvarlig for gennemførelse og leverance i en byggesag. Som vist i diagrammet har de involverede parter varierende indflydelse og forskellige adgange til forskellige dele af byggeprocessen. BUF står som fagforvaltning primært for

brugersamarbejdet. BUF skal følge fordringer, der er beskrevet i ”Brugere & Byggeri – Hvornår og hvordan brugere inddrages, når der bygges daginstitutioner og skoler i Københavns Kommune” (BUF, 2012) og skal dermed inddrage forældre og pædagogiske ledere og repræsentanter for personalet tidligt i byggeprocessen. Diagrammet viser forløbet i en byggesag fra ide til drift, inklusive faser og involverede parter.

Organisationsdiagram hentet fra BUF (Byggeprogram 2011:18).

Diagrammet illustrerer hvordan aktører og medvirkende indgår i et komplekst forløb. Brugerindflydelsen er principielt tilstede som en del af et større komplekst hele. BUF som fagforvaltning skal, i samarbejde med KEJd, sørge for at børn, ansatte og den pædagogiske praksis er repræsenteret allerede på tegnebordet. Som repræsentant for de politiske beslutninger skal de sørge for at imødekomme politiske krav til området, såvel som sørge for budget og pædagogiske visioner. Da de både har rollen som bestiller og betaler, sidder de inde

med prioriteringen af fordelingen af ressourcerne, hvor diverse ønsker og krav skal imødekommes.

Brugeren kan kun få del i brugerindflydelse, når vedkommende erkendes som bruger og derfor er det ikke implicit, at brugerindflydelse handler om dem der opholder sig mest indenfor daginstitutionens rammer. Muligheden for indflydelse er afhængig af brugerens position (Hoff; 1993). Med dette blik på bruger og brugerens indflydelse kan brugerindflydelsen analyseres ud fra hvilke magtforhold, der er på spil. Magtforholdet mellem bruger og den, der involverer brugeren (der har definitionsmagten over brugeren og over indflydelsen), bliver således betydningsfuldt for udfaldet. Brugerindflydelse kan således være både direkte og indirekte. Direkte indflydelse handler om den enkeltes konkrete inddragelse, hvor vedkommende trækkes ind i udformningen eller lignende, mens indirekte indflydelse drejer sig om at brugerens behov, repræsenteres af nogle, der varetager flere eller fællesskabets interesser.

FELTER

Inspireret af Pierre Bourdieus teori om felt (Bourdieu & Wacqant, 2002) kan man anskue brugerindflydelsen som noget, der sker i mødet mellem forskellige felter. På den baggrund er jeg optaget af Bourdieus forståelse af, at der i sociale sammenhænge er forskellige felter med forskellige logikker og positioner i spil.¹⁷ Hvor magtforholdet mellem bruger, den der definerer brugeren og mulighederne for indflydelse, findes i de præferencer, handlingsprincipper, interesser, magtpositioner og alliancer, der virker ind i den sociale praksis. Feltets agenter har værdier, tænkeformer og logikker i form af en fælles overbevisning, et såkaldt doxa. Således adskiller et felt sig fra andre felter og reproducerer og udvikler feltets autonomi og suverænit. Konsekvensen er, at agenterne i et felt har større loyalitet til det felt de tilhører end til andre felter. Indenfor denne logik udgør for eksempel arkitektfaget et felt, imens pædagoger, forvaltere, ledere og ansatte også har deres egne felter. Et felt får sin berettigelse ved at stå i kontrast til de andre felter, altså holder de forskellige agenter sammen i felter. I denne optik er det således afgørende hvilke behov og interesser der varetages, hvem der har definitionsmagten over brugeren og brugerindflydelsen, da man kan antage at disse agenter prioriterer ud fra eget felts doxa. Det er derfor ikke ligegyldigt hvordan forløbet i en byggesag er - eller hvem der er involveret hvornår og med hvilken position. BUF og KEjd har magtfulde positioner, når det kommer til byggesagen, til prioriteringer og til forløb. Det er også dem, der definerer graden af børns og ansattes indflydelse.

Positionerne knytter sig til en historisk magtfordeling og til den konkrete ansvarsfordeling, der er når der bygges nyt daginstitutionsbggeri.¹⁸ Processen starter med at embedsmænd i BUF planlægger og bestiller projekterings- og byggeopgaven hos KEjd. I Københavns Kommune starter processen med at KEjd udfører byggeprojektet som bygherre i samarbejde med BUF

frem til aflevering af det færdige byggeri. Den økonomiske ramme, der afsættes til hver enkelt byggesag, er baseret på nøgletal. Byggesagen kan derfor ende med enten at blive billigere eller dyrere end forventet. BUF har ansvar for at sikre, at den samlede budgetramme og de vilkår der er besluttet ved kommunens årlige budgetforhandlinger, overholdes.

Når byggeriet er færdigt, fungerer KEjd som ejer og administrator af ejendommen, såfremt der er tale om en kommunal bygning, mens BUF figurerer som lejer. Når byggeriet er overdraget til BUF, kan børn og personale tage de nye lokaler i brug. BUF og KEjd definerer i praksis brugeren og graden af indflydelse. BUF er primær tovholder, når det gælder at repræsentere brugere og antages derfor at have en social magtposition i feltet. Der er grund til at antage, med Bourdieu optik, at det er de mest magtfulde agents erhvervede præferencer og handlingsprincipper, der tages hensyn til i processen. Således bliver det den enkelte projektleders præference, habitus og kapital, der definerer både graden af indflydelse og hvilken prioritering, der skal til i forhold til brugeren. Det, som feltet anser for fornuftigt, får forrang, når der skal prioriteres. Konsekvensen er, at det som anses som fornuftigt af BUF ikke nødvendigvis er det samme, som anses for at være fornuftigt for børn og ansatte.

BRUGERINDFLYDELSE FOR BØRN OG ANSATTE

I materialet er der intet der tyder på at børn direkte brugerinddrages i daginstitutionsbyggeriet. Men i lyset af Børnekonvention er princippet om børns ret til medbestemmelse ikke til diskussion.¹⁹

Reelt er det sådan, at børns behov og interesser kun i indirekte form ivaretages i bygningsprocessen. Det sker via repræsentanter i BUF, pædagogiske ledere eller i ud fra et byggeprogram. Det betyder at børnene repræsenteres i en og samme instans i konkurrence med andre brugere og diskurser. I byggeprogrammet ses denne indirekte indflydelse i form af nogle formuleringer. For eksempel står der, at de fysiske rammer skal understøtte børns trivsel og selvverd ved at skabe rammer, hvor **børn kan få tilfredsstillet deres grundlæggende fysiske behov** (BUF, 2011:12). Børn synes dog essentielt og praktisk udleveret til voksne og har ingen direkte indflydelse på byggeriet. Børn som brugere er i hård konkurrence med andre brugere og diskurser.

I empirien er der eksempler på uoverensstemmelse mellem de ideelle forestillinger om børns trivsel og de fysiske rammer og mine observationer. I begge cases observerede jeg situationer, hvor et børnehavebarn er på legepladsen med resten af børnehavegruppen og en voksen. Begge observationer foregår på tidspunkter, hvor de ansatte afvikler pauser. Derfor er der kun en voksen på legepladsen med hele gruppen. Hvis den ansatte forlader gruppen vil gruppen være alene. Der er ingen toiletter som barnet har direkte adgang til, hvilket er aktuelt i begge

cases. Barnet kan som følge deraf ikke komme på toilettet. Det kan være relevant at bemærke, at denne aldersgruppe ikke har samme mulighed for at 'holde sig' som voksne. I børnehøjde er det selv kunne gå på toilettet en stor opgave. En opgave ansatte behøver rammerne til at kunne støtte dem i at lære og mestre. At bygningen ikke har toiletforhold lige ved hånden, kan syntes som en mindre hindring set med et voksent og teknisk blik på institutionen. Men resultatet i de to observationer var i den ene case, at den ansatte valgte at gå ind med hele børnegruppen, for så at blive indenfor efterfølgende. I den anden case bad den ansatte mig finde en anden ansat, så vedkommende kunne aflastes og det aktuelle barn kunne følges af en voksen.

En pige kommer over og beder om at komme på toilettet. Hun skal tisse.

"Det kan du ikke nu" svarer Annemette. "Vi må vente til Thomas [netop gået til frokost pause] kommer tilbage". En anden pige siger "Jeg skal også tisse". Annemette: "Men vi har jo tisset lige før". De leger lidt og jeg kan høre pigen sige til en anden pige: "Det kan jeg ikke, for jeg skal tisse" Annemette hører det. Hun virker frustreret og siger "Det kan være vi kan spørge Sissel [mig] om hun kan tage jer med op og tisse?". Pause. "Helst ikke. Jeg vil gerne se hvordan i løser dette" svarer jeg. "Men vi løser det ikke!" siger hun irriteret. "Jeg kan ikke gå nogen steder. Jeg er alene!". "Det kan jeg godt se" siger jeg. "For mig er det jo relevant hvad man så må gøre". Hun ser surt og irriteret på mig. Jeg føler mig tarvelig. Jeg fortsætter: "Det ikke er fordi jeg ikke vil...." Annemette: "Men, så kan du måske bede Tom eller Stine [personale] om at komme herved". [Jeg dropper mine principper går efter noget personale].

Som forsker kom jeg i den pågældende situation i klemme og jeg blev en deltagende part som løste problemet. Hvad der ville have sket, hvis jeg ikke var tilstede ved vi derfor ikke. I det andet tilfælde var jeg ikke involveret. Her resulterede den lignende situation i, at hele gruppen af børn afsluttede deres leg på legepladsen før tid. Jeg kender ikke grundene til, at bygningerne var uden direkte adgang til toiletter fra legepladsen. Det væsentlige er, at den prioritering, der ideelt skulle understøtte børns grundlæggende behov, ikke indfries i de aktuelle cases på det aktuelle tidspunkt. Der findes en prioritering eller fokusering her, som ikke er i børnenes favør eller for den pædagogiske hverdag. Så selv om byggeprogrammet kan syntes ambitiøst, både i forhold til visioner og krav, så ligger der en definition af hvad der er godt for børn. Denne definition korresponderer ikke nødvendigvis med børns egne oplevelser af et godt børneliv i daginstitutionen.

Ærindet er ikke her at påstå, at løsninger og byggerier ville blive bedre med direkte indflydelse fra børn, men snarere at påpege, at når man ligger under for praktiske, tekniske og økonomiske prioriteringer så bliver børns indflydelse, også på et indirekte niveau, svagt. Der

sker prioriteringer, der risikerer at miste blikket for hvad bygningen og dets udformning betyder i børnehøjde. Et eksempel på det kan være, når der som i en case fravælges sandkasser på taglegepladser ud fra deisen om, at sand er både kostbart og vanskelig at udskifte. Prioriteringerne er her af praktiske og økonomiske årsager. Opfyldning og rensning af sand vil bruge for meget af budgettet. At prioritere er nødvendigt, men resultatet er her, at vuggestuebørnene ikke har adgang til sandleg. At økonomi i sidste ende også er af betydning for børnenes hverdag i forhold til daglig drift og prioriteringer, er en side af sagen. Det der er mærkbart her, er at børnenes behov knyttet de fysiske rammer ligger under for andre prioriteringer, som i sidste ende kan være nok så betydningsfulde for deres institutionsliv. Sandkassen på taget der bortprioriteres er kun et af eksemplerne på det. Et andet eksempel er hentet fra en anden observationen af et rum, der i en af institutionerne sjældent kom i brug. Rummet er et langt og mørkt lokale, ikke umiddelbart indbydende hverken for børn eller voksne. Arealet stod ofte ubrugt hen. Det viste sig, at rummet oprindeligt var tegnet med et åbent glasparti fra arkitektens side. I dette eksempel var det hensynet til brand og økonomi der vejede tungest, hvorfor man sparede glaspartiet væk. Resultatet var at dette aflange rum uden ret meget dagslys, viste sig at ikke at være inviterede i dagligdagen. Endnu et eksempel på at det, som kunne være vigtigt for de primære brugere, børn og voksnes anvendelse af rummet, ikke nødvendigvis vægter tungest for beslutningerne.

I Brugere & Byggeri står der at brugerne **”har ansvaret for, at de nye fysiske rammer understøtter de pædagogiske målsætninger, og det er på dette område at I som brugere har størst indflydelse på byggeriet”** (BUF, 2012:5) Men er dette muligt?

Det viser sig i materialet, at der er stor spredning mellem anlægsprojekterne både i forhold til graden af medinddragelse og i forhold til oplevelsen af indflydelse. Det er BUF og KEjd, der kontrollerer prioriteringerne af medinddragelse og indflydelse i fællesskab. I de to aktuelle cases er der stor forskel i inddragelsen. I Børnehuset Grøn har der ikke været direkte indflydelse, ej heller på ledelsesniveau. I Børnehuset Rød har ledelsen og noget af personalet haft stor indflydelse allerede i opstartsfasen. Grunden skal findes i de praktiske omstændigheder vedrørende byggeriet. I Børnehuset Rød fandtes der allerede personale fra starten, da der var tale om ombygning. I Børnehuset Grøn blev personalet først ansat, da byggeriet var tegnet færdig. Tid har altså en betydning i forhold til hvilket personale, der er tilgængeligt i opstartsfasen. Det interessante er imidlertid, at den tid der i mellemtiden er gået siden byggeprojektet i Børnehuset Rød startede op, til huset stod færdigt, ligeledes har spillet en stor rolle, da personalegruppen er skiftet ud.

Åse: **”Fordi huset har været rigtig lang tid på vej så har der været rigtig mange andre ind over, som så ikke er her længere.”**

Interviewer: Hvad tænker du i forhold til det?

Åse: ”Nu var der jo nogle andre, der var optaget af naturpædagogik, der for eksempel havde fået det der med drivhuset indover, men de er her ikke mere.”

Interviewer: Hvad tænker du så i forhold til, at det er jer, der skal flytte ind?

Åse: ”Jeg tænker, nu blev det så sådan. Og der er heldigvis også en hel del af vores kolleger der synes det er rigtig rart. Men det er ligesom for at sige, at dem der er med på at bygge ideerne til institutionen, er dem der er med lige der og fortæller, hvordan de vil have det. Også er det nogle helt andre der flytter ind. Hvis jeg var den første de spurgte, så var det ikke det, der var kommet med, vel. Så var det nogle andre ting.”

Lige netop denne situation fulgte jeg op på, da jeg kom tilbage fire måneder senere. Da observerede jeg, at taglegepladsen med drivhus kun blev brugt undtagelsesvist. Området blev kun brugt af vuggestuebørn og dette sjældent, da personalet fandt området dårligt egnet til netop den aldersgruppe. Arkitekten fortæller, at det oprindelige personale var meget begejstrede og var med til at skabe dette areal, hvor drivhus, bær og buske til børnehavebørn var en pædagogisk prioritering. Mens det aktuelle personale siger, at taglegepladsen ikke egner sig for børnehavebørn, med henvisning til at det er for farligt et areal for denne gruppe. De mener, arealet ligger højt oppe og er bekymrede for, at de store børn kan klatre over gærdet. Drivhuset står derfor stadig tomt, og resultatet er, at et stort udendørsareal ofte står øde hen. Samtidigt klumper personale og børn sig enten sammen på de andre udendørsarealer eller forbliver inden døre.

Der kan altså være en modsætning mellem den direkte indflydelse i starten af et byggeri og det, der værdsættes når byggeriet er færdigt. De værdier, der i starten af formgivningen blev tilgodeset, kan være ændret ved afslutningen. I den sammenhæng kan man stille spørgsmål ved, om inddragelsen har en funktion for de børn og ansatte, der skal opholde sig i institutionen. Får de deres behov og interesser tilgodeset? Reelt set virker det som om, at bygningen bliver opfattet som mere fremmedgjort og vanskeligere at indtage, når særlige ønsker og pædagogiske profiler er tænkt ind i byggeriet – specielt hvis personalet i løbet af byggeperioden er udskiftet. Dette gentog sig i en observation i andre nybyggede institutioner (jf. besøg på de 11 nybyggede institutioner). Her erfarede jeg, at specielle udformninger eller funktioner, så som specielt udformede rum eller rumforløb, var årsag til at arealer lå øde hen. Her blev det nævnt, at der nu var behov for at pille ned, bygge om og forandre på de ellers nye rammer. I den optik synes det problematisk at direkte indflydelse, når den er tilstede, først og fremmest er knyttet til opstartsfasen.

Jeg har ikke fundet et entydigt svar på, hvorfor der er stor forskel på, hvorvidt personalet er blevet draget ind i processen. Det kan skyldes den mængde af tid og resurser, som står til rådighed i de forskellige projekter. Sagt med andre ord, hvor hurtigt noget skal bygges og under hvilke vilkår. Et andet svar kan være den pædagogiske ledelse og personalets forventninger, engagement og forståelse for rummet. Kigger jeg i interviewmaterialet, så har ingen børn og kun få ansatte udtalte forventninger om at blive inddraget i byggeprocessen. Kun en af mine informanter har været aktivt involveret i byggeprocessen.²⁰ Vedkommende har været med fra starten af, fulgt processen og været involveret i møder med arkitekt og forvaltning som den eneste. Samtidigt siger meget af personalet, at de har haft mulighed for indflydelse på det der skal foregå inde i bygningen. Det drejer sig om struktureringen af det nye arbejde, hvor de skal være, hvordan de skal deles, indkøb af møbler og nye redskaber o. lign. Selv om de således selv påpeger muligheden for at få indflydelse, siger mange, at de ikke bruger den. Tendensen er, at de oplever, at anstrengelserne er for store i forhold til, hvad de får ud af at ytre sig. De synes ikke, at de har tid eller kræfter til rådighed for at kunne involvere sig i processen. De oplever det som en stor og tidskrævende opgave, og de vil hellere bruge tiden på deres kerneydelse, som er at være sammen børnene. Andre føler, at selv om de får en øjensynlig indflydelse, så er prioriteringerne allerede lagt.

Mette: ”Ja, altså ... jeg har været en del ind over ... sådan med at diskutere hvilke møbler og sådan ... Men så siger man, at man vil have dét bord for eksempel fordi sådan og sådan ... og giver nogle argumenter, der er gode, og som der er enighed i. Men så bliver der købt noget helt andet, fordi det er der ikke råd til ... og så syntes jeg, det er til grin, det er altså spild af tid, ik’.”

Det er først og fremmest struktureringen af det arbejde, der skal foregår i de fysiske rammer, frem for rammerne i sig selv, de ansatte er optaget af, når jeg spørger til deres behov for indflydelse på det nye byggeri. At anskue bygningen henholdsvis som funktion overfor aktion/handlen kan ses ud fra de forskellige felter. De har hver deres logikker og indbyrdes selvforståelse. Jeg ser mest, at bygningen anskuet som funktion repræsenteres hos bygherrer, arkitekter, entreprenører. De ansatte virker optaget af institutionen som aktion/handlen. De ansatte er overvejende optaget af de organisatoriske forandringer, som flytningen indebærer fremfor de fysiske rammer. Det viser, at synet på den nybyggede daginstitutioner kan ses placeret mellem to poler: den ene som den fysiske- tekniske bygning overfor den anden, som et sted hvor børn og ansatte skal forme en institutionshverdag. Det er det materielle overfor det erfarede, der kommer til at udgøre en dikotomi om brugerinddragelse.

Hos de arkitekter jeg mødte så jeg generel en interesse for brugerinddragelse. Arkitekterne nævner, at ind imellem er der et frugtbart samarbejde, men hvorvidt det skaber bedre bygninger, er de mere usikre på.

Arkitekt C: ”Det er rigtig fedt som nu, hvor jeg arbejder på et projekt, hvor lederen har prøvet det før. Hun forstår at læse en tegning, og når jeg siger, det og det ikke kan lade sig gøre ... så hører hun efter, men hun kommer også med nogle gode råd til mig, som at få garderober til de voksne, der hvor børn har garderobe og sådan. Det tager jo noget areal fra den garderobe, de ellers skulle have. Men når der giver mening for hende. Og jeg kan få det til at ske, så er det jo det bedste.”

Om arkitekten oplever, at de kan drage nytte af samarbejdet, ser ud til at være meget afhængigt af, hvilke input der kommer på bordet. Hvilket en anden arkitekt udtrykker sig sådan:

Arkitekt A: ”Jeg oplever det som et dilemma at få brugerinddragelsen til at virke effektivt. Jeg oplever ikke, at når slutbrugere sidder med rundt om bordet, at de tilgodeser brugeren som helhed. Hvis for eksempel der sidder en med en fiks ide med nogen speciallofter og således bruge resurser i budgettet der måske kunne blive brugt mere fornuftig på andre måder?”

På baggrund af samtaler med arkitekter og projektledere kommer jeg frem til, at de teknologiske komplekse krav til hvad bygningen skal kunne, ser ud til at lægge pres på byggeprocessen. Det drejer sig om tekniske og miljømæssige krav og små byggegrunde til store institutioner. Det byggetekniske personale er optaget af at miljøkrav, brandkrav og vedligehold tilgodeses, mens det pædagogiske personale er optaget af den pædagogiske hverdag, hvor de samme miljøkrav, brandkrav og vedligeholdskrav kan være forhindringer.

Arkitekt C: ”Jeg vil jo helst have brugeren med så meget som muligt. Det jeg bygger får, jo først mening når dem der skal være der, forstår det og har ejerskab til det. Men - som for eksempel her [henviser til det aktuelle projekt]. Det skulle være lavet før vi overhovedet kom i gang, så rammerne er slet ikke til den kompleksitet det er at inddrage dem. Jeg tror heller ikke der var nogen... Altså som kunne inddrages.”

Analysen er ikke entydig eller fyldestgørende omkring brugerinddragelsen i daginstitutioner. I casestudierne er det lidt eller ingen direkte inddragelse af personale og slet ikke af børn. Det står stadig tilbage at finde svar på hvorfor børn og ansattes indflydelse ser ud til at falde sådan ud. Men det kan se ud som om prioriteringerne, om at bygge hurtigt og meget, presser brugerindflydelsen. Spørgsmålet er med hvilket resultat? Et spørgsmål, der står tilbage at besvare.

PERSPEKTIVER

Politisk anses det for vigtigt at få brugeren med. Men hvem det er meningsfuldt at inddrage, og med hvilke resultater, er mere uklart. Hvis jeg skal svare på om børn og pædagogisk personale inddrages i daginstitutionsbyggeriet, så er svaret både ja og nej.

Projektet viser, at der er meget lidt direkte inddragelse. Fra børnenes side er der ingen udtalte forventninger eller ønske om indflydelse. Det pædagogiske personale har på papiret større mulighed at inddrages i byggeriet end hvad børn har, men de udtrykker heller ikke det store behov for indflydelse. De synes ikke de har tid og mener i øvrigt ikke, at der er meget ved de fysiske rammer de kan få direkte indflydelse på. Selv om brugerens involvering principielt anerkendes er det tvivlsomt, om der i praksis er den rette tid og de rette resurser til rådighed for at det udmønter sig i reel indflydelse. Det kræver tid at tegne, projektere og bygge en bygning.²¹ Er den kommende institutions personale og børn overhovedet på plads? Og hvis de er, vil det så være de samme der er der til den tid hvor bygningen står færdig? Desuden ser teknologiske og komplekse krav til bygningen og krav om brugerinddragelse ud til at lægge pres på byggeprocessen.

Børn og pædagogisk personale må anses for i højere grad at kunne inddrages indirekte. I kommunens byggeprogram og via kommunes projektleder er der fordringer om at deres behov og interesser varetages. Når behov og interesser står i kontrast til hinanden, skal der prioriteres, så hvordan er så prioriteringer af indirekte brugerinddragelse af børn og ansatte?

BUF har magten over prioriteringerne, som indehaver af den dominerende position i projekterne. I et feltteoretisk perspektiv vil det betyde, at de behov der i sidste ende får størst indflydelse vil være de brugeres behov, der tilhører de mest magtfulde felter.

Institutionsbyggeriet vil således være et resultat af konflikter og forhandlinger, hvor de ressourcestærke aktører står stærkest. Bygningerne og byggeprocessen reflekterer de socialt dominerende kræfter, hvor den politiske magt, tæt knyttet til den sociale orden, materialiseres i bygningen.

Børn og ansatte er som brugere ikke ressourcestærke aktører i byggeprocessen. Projektet her kan ikke sige noget om det ville resultere i mere eller mindre værdifuldt byggeri, for børn og ansatte, hvis inddragelsen var anderledes. Men det er en vigtig pointe, at de nybyggede daginstitutioner, netop er en kombination af børn, pædagogisk personale, arkitekter og bygherre og kommune og de historiske og kulturelle forhold. Det skal ses ammen.

Daginstitutionen må med denne optik antages at få de bedste forudsætninger, hvis praksis og repræsentation kan tænkes i en helhed. Det mønster som tegner sig er dog, at daginstitutionen som byggeri primært bliver defineret af 'agenter' eller aktører, som har meget lidt reel berøring med hverdagslivet i institutionen.

Det er det ikke sikkert, at børn og ansatte vælger de gode løsninger for sig selv eller andre. Børn er både eksistentielt og praktisk udleveret til voksne, deres selvbestemmelse er i sådan en grad underlagt voksne, at kan man diskutere om deres inddragelse overhovedet er relevant. De accepterer forholdene som de er, hvilket kan tolkes både som accept og afmagt. Her ligger der en meget mere udfoldet diskussion om børneinddragelse, som jeg ikke kan tage fat på her. Kommer vi til personalet viser det sig, at når specielle ønsker hos personalet indfries for fremtiden, er det ikke ensbetydende med, at de samme ønsker er værdifulde når byggeriet er færdigt. Med dette for øje, ligger der en potentiel diskussion om hvorvidt børn og pædagogisk personale skal være med til selve formgivningen - eller om inputtet drejer sig om det, der skal foregå i de fysiske rammer. Men det kræver mere end indirekte inddragelse for at få kendskab til den viden børn og ansatte besidder. Hvis vi skal have adgang til denne vigtige kundskab og kendskab til hvad de fysiske rammer skal kunne, for at være den gode ramme om et arbejdsliv og hverdagsliv, må de involveres.

Dagsordenen kan ikke alene sættes af bygningens udformning eller af den pædagogiske praksis, men af mødet mellem bygning og praksis. Det handler om at anerkende den sociale og kulturelle betydning som de fysiske rammer har for hverdagsliv og arbejdsliv for børn og pædagogisk personale. At bygge en daginstitution er at skabe en fysisk ramme på tværs af viden og faggrupper. Det væsentligste er måske, at de forskellige fagfolk har mulighed for at udøve netop deres egen faglighed, men at det skal ske i samarbejde med hinanden. Og her kan man ikke komme udenom, at børn og ansatte har førstehåndsviden og kompetencer, knyttet til hvordan hverdagslivet og arbejdslivet i daginstitutionen udspiller sig. De er eksperter på hverdagen i daginstitutionen. Så for at skabe gode fysiske rammer er mødet mellem bygning og praksis væsentligt. Og den førstehåndsviden og kompetencer børn og ansatte har er relevante at inddrage i byggeprocessen.

OPLEVELSEN AF DE FYSISKE OG RUMLIGE OMSTILLINGPROCES

Når børn og ansatte flytter fra et sted til et andet, kan man tale om, at der sker fysiske og rumlige omstillingsprocesser. Nye rammer skal indtages og børn og ansatte skal finde bygningens værdi.

Det er kun i den ene case, at jeg aktivt følger med gennem hele flytteprocessen. Jeg antager, at de ændringer som børnene og ansatte oplever ved en flytning har betydning. Det skyldes, at jeg har en grundlæggende teoretisk forståelse af, at rum og fysiske rammer konstituerer os. Den måde hvorpå man oplever og agerer i de nye omgivelser, indrammer oplevelsen og får en til at handle derefter. En dobbelt bevægelse mellem bygningens diskursive repræsentationer og social praksis. Det er tidligere blevet nævnt, at synet på daginstitutioner, mellem det materielle og det erfarede, er betydningsfuldt. Netop de fysiske materielle forhold og erfaringerne i disse, ser ud til at møde hinanden, når ansatte og børn flytter ind i det nye byggeri, hvor rammerne er anderledes og den vante praksis udfordres.

Roger G. Barker' økologiske psykologi (Barker, 1968) beskæftiger sig med forholdet mellem individet og omgivelserne. Han fokuserer på, hvordan det sociale og fysiske miljø påvirker handlinger og adfærd. Han påpeger hvordan tre faktorer: tryghed, stimuli og identitet, kan styrkes eller svækkes via det fysiske miljø. Jeg prætenderer ikke et psykologisk studie i dette projekt, men Barkers tre faktorer kan anvendes som frugtbare markeringer i materialet – frem mod en forståelse af implikationer og oplevelser af den fysiske, rumlige omstillingsproces.

IDENTITET

Stuerne og grupperummene er steder, hvor det pædagogiske personale skaber en identifikation eller profil. Det er i disse rum, at de har mest medindflydelse, når det gælder møbler og udstyr. Her bestemmer de indretningen og udsmykningen. På samme måde som vi i hjemmet signalerer for omverdenen hvem vi er privat, så opfatter mange af de ansatte 'stuen' som et billede på hvad de mener er centralt i det pædagogiske arbejde. I interviewene beskriver de ofte, at der er forskelle på hvad de privat kan lide og hvordan de indretter sig på stuen. Det er altså ikke de private præferencer, men de præferencer, de ser i deres pædagogiske praksis, som de indretter og udsmykker ud fra. Hvordan de gør det er meget forskelligt. Nogle stuer er meget udsmykkede, mens andre næsten ikke. Nogle stuer har mange møbler, andre så få som muligt.²² I flytningen indebærer denne praksis for de flestes vedkommende nogle pædagogiske overvejelser her og nu. I selve flyttesituationen får de internt på stuerne sat ord på nogle pædagogiske værdier, der lige netop definerer dem. I begge cases ses det at personalet har både

ejerfornemmelser og ansvarsfølelser over egne stuer. **”Det er første gang, jeg har lavet min egen stue ... jeg er stolt,”** siger en af de ansatte.

Der kan opstå situationer, hvor personalets mulighed for at skabe egen identitet i indretningen udfordres. Et eksempel er en situation, hvor personalets indretning skal laves om i forbindelse med montering af møbler. Personalet på en stue har besluttet sig for, at de vil have en pult indenfor på deres stue, så forældrene kan skrive deres børn ind og ud og læse i dagbogen og engagere sig på stuen. Men montøren siger, at han kun vil gøre det han har fået besked på, nemlig at sætte pulten op udenfor stuen.²³ Han lader det ligge. Næste uge er der et andet personale på stuen og montøren skruer pulten op udenfor døren. Her er der en konflikt mellem beslutninger taget af ledelsen, formidlet til montøren og personalets forestilling om hvad de selv kan beslutte.

Behovet for at sætte sit eget præg i de nye rammer er generelt stort. **”Jeg synes, at det er fedt at det er nyt, jeg kan godt lide vi er de første der er her, vi sætter vores præg. Det er mine børn der er de første til at tegne med tusser på gulvet og det synes jeg er fantastisk.”**

At forme sine egne rammer skaber fornemmelsen af at høre til. At sætte spor synes vigtigt. Det skal kunne ses at man har været der. Det kan eksempelvis være ved, at man kommer til at vælte noget maling på gulvet eller at man hænger billeder man har lavet op på væggen. Ting, der forbinder ens eksistens med stedet. Samtidig kan der være en uoverensstemmelse mellem det at sætte spor og værdsætte det nye. En ansat påpeger, at der er mærker på gulvet allerede og siger **”Jeg bliver så ked af det, ligesom hvis det var mig, der havde fået en ny lejlighed.”**

I materialet ser det ud til at 'det nye' både for børn og ansatte har en værdi i sig selv. Tingene og redskaberne i huset bliver i høj grad værdsat og nyt interiør og legetøj repræsenterer noget friskt og rent. Mange er optaget af, at det nye hus giver adgang til nye rammer, nye møbler og nyt legetøj. I interviewene spørger jeg til, hvad de tror, at det betyder for institutionen at de får nye rammer. Mange svarer, at fordi det er nyt, så giver det en anden profil, som de oplever forældrene sætter pris på. Samt at det kan profilere dem ikke bare som en ny, men som en bedre institution.

Før indflytningen er der en forventning hos de ansatte om at de nye rammer, i højere grad end tidligere, gør institutionen til en enhed, som udadtil får en stærk identitet. Men når de er flyttet er det anderledes. Så ser det ud til at personalet splitter sig mere op. Allerede under flytningen kan jeg fornemme hvordan personalet hæger om og passer på deres egen stue. Eksempelvis

fremstilles det som tyveri da noget legetøj i en flyttekasse pludselig er væk. Dette står i kontrast til den praksis, som jeg observerede i pavillonerne, hvor man delte og fordelte legetøjet på tværs af stuerne. Flere ansatte påpeger den sociale isolation og ser det som en konsekvens af bygningens størrelse.

Tom: ”Det er som om vi passer mere på vores eget – vi deler ikke tingene som før. Alle de ting, der kom med over og ligesom var fælles.... Dem ravede folk til sig. Og det er på nogle måde trist men også forståeligt... For altså hvis man ikke har så meget legetøj, så er det jo ærgerligt, hvis alle ens biler ender oppe på 3 sal. Så kan der gå lang tid, inden man ser dem igen.”

Interviewer: ”Hvorfor tager det lang tid?”

Tom: ”Altså fordi der er langt derop.”

Her berøres en af de centrale oplevelser der kan ses i materialet. At afstanden besværliggør adgang og tilgang til de andre stuer. Og at man i den proces holder sig mere for sig selv.

De nye rammer skaber på den ene side en følelse af enhed, men udfordrer samtidig identiteten og følelsen af at høre til. For dem der har erfaringer fra mindre institutioner eller har meget lidt erfaring, beskrives huset som uoverskueligt, tidskrævende og fremmed - noget der er mindre udpræget, for det personale, der har erfaringer fra større institutioner. Generelt observeres det dog, at personalet fordeler sig på hver sin etage, på hver sin stue for både at etablere disse og for at blive der. Dette kan fortolkes således, at det er vanskeligere at overskue den store bygning og at føle et tilhørsforhold.

Den norske arkitekturteoretiker Christian Norgberg-Schulz (Norgberg-Schulz, 1995) skriver, at menneskets identitet forudsætter stedets identitet og at vores identitet skabes i sansningen og omgangen med omgivelserne. Steder er meningsfulde for os, når vi oplever dem som en del af vores identitet. Hvis vi bor i byen er byen et mere meningsfuldt sted for dem, der holder af pulsen, livet og støjen, end for dem, der holder af stilheden og roen i skoven. Når stedets karakter ændrer sig, bliver vi fremmedgjorte, påpeger Norgberg-Schulz, fordi intet længere er os nært og meningsfyldt. Børn og ansatte ser ud til at have nogle strategier for at omgivelserne bliver betydningsfulde for dem. En strategi er at finde og skabe tryghed.

TRYGHED

Under selve flytningen ser jeg hvordan nogle af børnene går efter legesager, som de genkender. En pige fra vuggestuen går første dag målrettet efter en yndlingsdukke, som hun

derefter går rundt med. I nedenstående eksempel forsøger en af de større drenge at orientere sig efter nogle bamser.

De er lige flyttet ind, det er første dag i bygningen. Det er ikke længe siden Ask er dukket op. Det er hans første time i det nye hus og på hans nye stue. Han går ind på stuen og spørger efter bamserne. Da jeg observerede i pavillonerne, så jeg Ask lege med bamserne flere gange. "Har vi nogle bamser?" spørger den ansatte. "Ja" siger Ask, "Vi havde dem ovenpå hylden" (ham peger mod hylden – som står på gulvet og ikke er kommet op) "nu er de der ikke mere".

Ask og den lille pige går efter noget genkendeligt. Genkendelighed i de fysiske omgivelser giver følelse af sikkerhed og stabilitet (Lawson, 2001). I genkendelsen ligger erfaringerne, der gør forhold forudsigelige. I vante rammer ved vi hvad der skal ske eller hvordan vi skal handle. Når vi møder rammer vi ikke kender, skal vi finde ud af, hvordan vi nu skal agere her. Genkendelsen giver børnene en forudsigelighed, som de kobler til den hverdag de havde i pavillonerne. For børnene kan bamserne og dukken således være det som skaber tryghed. Her genkender de deres hverdag, hvilket medfører at de oplever det nye sted som et trygt sted.

Børnenes udfordringer med at lære de nye rammer at kende, gøres så og sige lettere via den socialt genkendelige historie som bamsen og dukken repræsenterer. Ansatte i begge cases fortæller, hvordan de har fokuseret på, at børnene skal opleve flytningen som mindst muligt kaotisk. De har forskellige strategier, men alt i alt er de optaget af at skabe så trygge forhold som muligt. Nogle gør det ved visuelt at forsøge at skabe noget, der ligner det de kom fra. Eksempelvis hænger de ansatte de samme tegninger op, stiller møblerne på samme måde og putter legetøjet i de samme kasser som før. Andre forsøger at sørge for at børnene ikke skal indtage for meget areal på en gang, ved at lade børnene bevæge sig ud og udforske nye steder lidt efter lidt som ringe i vandet. Den første tilgang skaber genkendelighed, det sidste minimerer graden af nye oplevelser. Oplevelser, der med Barkers optik kan kaldes stimuli. Det ser ud til at en balancering mellem tryghed og stimuli er vigtig i den rumlige omstillingsproces. Visuelt genkendelige rum og at lade børnenes radius langsomt udvide sig er eksempler herpå.

STIMULI

En flytning kan i sig selv være en stimulerende oplevelse. I materialet virker flytningen til at foregå roligt og problemfrit for de fleste børn og de ser ud til hurtigt at tage de nye rammer til sig. Som nævnt bliver det 'nye' mødt med glæde. De nye oplevelser de nye rammer giver, betragtes som en af goderne ved at flytte ind i de nye byggerier. I samtaler med børnene taler de meget om det nye hus, deres fine nye ting og her særlig om nyt legepladsudstyr. I

observationerne ser jeg, at de indtager alt det 'nye' og at de går på opdagelse i hvordan det kan stimulere dem.

Men ikke for alle børn er det lige let. Under flytningen observerer jeg fire børn, der er tydeligt mærket af situationen. De græder meget og viser særlige behov for voksenkontakt. For nogle er konfliktniveauet også forhøjet i mødet med andre børn. Når jeg taler med de ansatte, har de særligt fokus på enkelte børn for at være på forkant med situationen. De forestiller sig, at flytningen er særligt udfordrende for netop disse børn. Mens reaktionen hos andre børn kommer bag på de ansatte. Hvad der giver udslaget er ikke til at sige. Jeg lægger dog mærke til, at ophold i fællesarealerne forstærker disse børns uro. At blive stimuleret er at blive påvirket. Vi tager form efter omgivelserne. Rum defineres af vores sansning, bevægelse og kropslige erfaring. En flytning er at bevæge sig ind i nyt rum, hvor ting ser anderledes ud, hvor vores krop skal bevæge sig anderledes, hvor flader, farver og materialer giver nye fornemmelser. Uforudsigeligheden i de nye fysiske rammer stiller krav til både børn og ansatte. Fællesarealet kan defineres som det mest stimuli-mættede ud af de mange indendørsarealer i bygningerne og denne stimuli kan for nogle børns vedkommende være for stærk. Rum kan altså stimulere, men også overstimulere. Fællesarealet er ofte det mest stimuli-mættede rum og for nogle børn derfor meget krævende at opholde sig i. En af arkitekterne fortæller, hvordan det er vigtig for hende at skabe rum i daginstitutionerne, der er uden for meget farve.²⁴ **”De skal nok få masser af farver op. Det bliver for meget med både stærke farver og masser af tegninger.”** Hendes overvejelser er, at stimuli kan blive for massivt.

En dreng har, fire måneder efter flytningen, svært ved at finde den ro og de rammer han har brug for. Til dette siger en af de ansatte, at huset ikke passer alle. Han er ikke faldet til. Selvom han i forvejen er en sensitiv dreng, er det tydeligt, at det nye hus langt fra giver ham de optimale rammer. Jeg ser ham ofte græde, når de er på legepladsen eller på vej derud. Noget jeg ikke havde observeret i pavillonerne. Det er værd at bemærke, at balancen mellem stimuli og ro ikke er den samme for alle i børnegruppen. Jeg observerer også børn, der sprudler af udforsker-glæde.

Jeg ser en af de store vuggestuedrenge smutte ud, igennem en af branddørene, sammen med en pige fra sin stue. De lister ud af på et stort tomt gangareal og ind og ud af rum langs gangen. De ansatte har ikke set det. Der kommer en ansat ud på gangen med et andet ærinde. De gemmer sig bag dørene. Jeg sidder i garderoberne og observerer dem uden at forstyrre. Snart står de foran branddøren og lukker sig ind til fællesrummet igen.

Både ansatte og børn reagerer altså forskelligt på de nye omgivelser. Nogle indtager dem nemt, mens det for andre er svært. Hvis man observerer på børn overfor ansatte er der en fundamental forskel. De ansatte kan handle i forhold til deres oplevelser. De kan eksempelvis sætte særlige identitetspræg på stuen eller holde pauser alene væk fra stimuli. Børnene er derimod prisgivet og afhængige af, at de ansatte tolker deres reaktioner og efterfølgende handler i deres favør. Ansatte og børn reagerer forskelligt på de nye omgivelser. Der er en fundamentale forskel i, at de ansatte kan handle i forhold til deres oplevelser, mens børnene er afhængige af de ansattes fortolkning af deres behov.

Mit studie viser ikke noget om, hvornår eller hvordan børn og ansatte med tiden falder på plads i de nye rammer. Det markante mønster som tegner sig er, at flytningen ind i nye fysiske rammer, udfordrer de vante opfattelser og oplevelser af identiteten, trygheden og stimuli. Det synes som om, at børn og ansatte står overfor at skulle redefinere deres hverdag i de nye fysiske rammer.

VÆRDIEN AF DEN 'NYE' BYGNING

Hidtil har flytningen været i fokus, men også værdien af bygningen har betydning for oplevelsen af den fysiske og rumlige omstilling. I det følgende vil jeg se på, hvordan den nye bygnings værdi fremstilles i observationer og interviews gennem hele perioden. Hvornår er institutionen et godt sted til hvem og til hvad? Børn og ansatte er dem, der opholder sig mest i daginstitutionen. Det er dem, som i hverdagen skal gøre brug af rammerne. Det er i denne optik jeg kigger på hvad og hvordan de fysiske rammer i daginstitutionen er værdifulde.

For de ansatte ser det ud til at indstilling, position og graden af indflydelse på eget arbejde har betydning for hvorvidt bygningen anskues som værdifuld for det pædagogiske arbejde. Primært ser det ud til, at personalet har svært ved at se bygningens muligheder og styrker, hvilket i et Nordberg-Schulz perspektiv kan skyldes en fremmedhed og mangel på identitetstilknytning i byggeriet. Når jeg stiller skarpt på de ansatte og deres oplevelse af bygningen og deres oplevelse af den fysiske rumlige omstillingsprocesser, kan jeg groft skelne mellem to grupper. Den ene gruppe (1) føler sig trygge og sikre i deres position i institutionen. Den anden gruppe (2) føler sig mere utrygge. Den første gruppe taler ofte om, at de oplever at de er med til at sætte dagsordenen i hverdagen, både fysisk og socialt. Den anden gruppe taler om begrænsede muligheder for at forme deres hverdag enten på grund af manglende resurser eller i kraft af deres position. I nogle tilfælde spiller niveauet af uddannelse ind. I andre er det oplevelsen af stress i hverdagen, som er en væsentlig faktor. De dispositioner, kapaciteter, fordele og ulemper som bygningen byder dem er de samme. Det er tilgangen til dette, der varierer.

Gruppe 1 bemærker de problematikker de oplever ved byggeriet som noget forbigående. De beskriver det som noget, der løser sig. Og de er tilbøjelige til at beskrive, hvordan bygningens nye rum giver nye muligheder. De fokuserer på det nye hus egenverdi for den institutionelle hverdag. Gruppe 2 synes at beskrive problematikkerne i byggeriet, som noget de skal forholde sig til mere vedvarende. De ytrer bekymring over, hvordan de daglige rutiner og strukturer skal tilpasses de nye rammer. Gruppe 1 fejer ulemperne væk og siger, 'det bliver snart løst', eller 'det finder vi sikkert ud af'. Indstillingen lader til at gøre bygningen mere værdifuld for den første end den anden gruppe, selvom bygningen i bund og grund er den samme. Værdien af en bygning står sin prøve i mødet mellem bygningen som færdig objekt og brugerne som subjekter (Clausen, 2011). Det er måden, hvorpå de to sættes i relation til hinanden, der skaber værdi. Den fremmedhed eller mangel på identitetstilknytning i byggeriet som noget af personalet føler, må således antages at have betydning for hvordan bygningen kan udfolde mulige værdier. I den optik er det væsentligt at det er de ansatte, der introducerer børnene til det nye hus.

Bygningens værdi set ud fra børnenes perspektiv, kan ikke ses isoleret fra, hvordan de ansatte placerer børnene i bygningen. Således er det i høj grad op til de enkelte ansatte, hvorledes de fysiske rammer bruges og hvorvidt børnene kan udnytte og udforske bygningens værdier. Marie Gammelby studerer sammenhængen mellem areal og pædagogisk praksis i børnehaven (Gammelby, 2013). Hendes studie viser blandt andet, hvordan det pædagogiske personale har et dominansforhold til børnene. Det er dem, som bestemmer hvilke rum, der anvendes af hvilke børn og hvordan børn bør agere her. Således er det de ansatte, der konstruerer de underliggende principper for, hvordan en bygning anvendes og efterfølgende også dens værdi.

Materialet viser, at børnene i de nye bygninger sjældent er medbestemmende i forhold til hvor de vil opholde sig. Allison Clark studerede i 2000 børn i en engelsk børnehaven for at finde ud af, hvad børnenes oplevelser var af de fysiske rammer i børnehaven og hvad de oplevede som mere og mindre værdifulde steder (Clark, 2010). Hendes studie viser hvordan børns oplevelse af steder er knyttet til de funktioner, som foregår her. De er både forbundet til de følelser et sted giver og til den symbolik et sted kan repræsentere. Hendes studie viser også, hvordan oplevelsen af et sted er bygget op omkring det narrative for det enkelte barn, enten i form af erfaringer eller erindringer. Som ved eksemplet før, hvor Ask ville have bamsen det samme sted som i pavillonerne, som om det kunne flytte de erindringer fra pavillonen ind i bygningen. Et steds betydning konstrueres altså hen ad vejen, både mentalt og kropsligt, ud fra hvilke værdier vi individuelt og socialt skaber. Således har identiteten og trygheden på et sted forbindelse til hinanden. Sammen skaber de værdi. Mit studie viser, at børn og ansatte har forskellige forudsætninger og at de fysiske rammer er med til at konstituere disse forudsætninger.

Jeg observerer, ligesom Gammelby, at børnenes udfoldelse er begrænset til at foregå, der hvor de voksne placerer dem. Dette gør sig gældende for begge cases. Det påfaldende er, at dette er en praksis der forstærkes i det nyere byggeri. I pavillonerne ser jeg ofte børn på egen hånd. Pavillonerne er udstyret med låger mellem stuerne, men de er ofte åbne og dørene er sjældent lukkede. Op til flere gange har jeg under observationerne børn, der følger efter mig fra den nederste vuggestues rum til de stuer, hvor de ældste børnehalebørn hører til. Det er en prioriteret beslutning at holde dørene åbne. Ikke alle ansatte synes, at det er lige nemt og mange ansatte oplever et pres for at holde øje med deres gruppe under de åbne forhold. Jeg bemærker, at denne frihed giver børnene nogle udfoldelsesmuligheder. Dels gælder det sociale relationer, som for eksempel at komme uanmeldt på besøg hos sin bror i vuggestuen. Dels som observationen nedenfor, hvor bygningen udforskes på egen hånd.

Mens jeg sidder og skriver i fællesrummet kommer to store vuggestuedrenge ind. De løber hen til rummets legestativ og griner højlydt og teatralisk. Jeg skriver videre og bemærker, at de stadig er glade og griner. De går i gang med at lege med nogle motorcykler. De kigger på mig og siger: "Hej - vi er ude og køre" mens de smiler. Karina (ansat) kommer forbi og finder dem. Jeg går efter og spørger til hændelsen. Hun svarer: "Ja de to drenge er så smarte, at de selv klarer at komme rundt. Det giver nogle sjove oplevelser ind i mellem".

En anden ansat fortæller mig i pavillonerne, at de åbne døre er et princip hun helt sikkert vil holde fast i, når de kommer over i det nye hus. Men realiteterne i de nye byggerier viser sig at være anderledes. Da jeg i mit opfølgende interview konfronterer hende med det, siger hun;

"Ja ... Jeg ville jo rigtig gerne holde fast i de åbne døre, men nu er der ret langt hen til nogen herfra, også hvis der skal være åbent, så skal der åbnes en to.. tre døre og en af dem er en branddør og de må jo ikke stå åbne."

Ikke kun den ansattes valg men også bygningens barriere i form af låse og høje dørhåndtag betyder, at ansatte finder det besværligt at bevæge sig rundt. Børnene lukkes inde bag døre med høje håndtag, som de ikke kan nå eller de ikke har kræfterne til at åbne. Som når en ansat må forlade en aktivitet, for at holde en dør ud til garderoben åben, idet et barn skal lægge noget på plads. At børn ikke kan begå sig aktivt i bygningen udfordrer resurserne i form af voksentid. Det er således både den måde de ansatte forstår brugen af rummet og den måde rummet er defineret af BUF, KEjd og arkitekten, der bliver retningsgivende for hvilket sted institutionen kan være. For børnene betyder det, at både de ansattes valg og de fysiske

besværligheder i form af afstande, låse, høje håndtag og koder, i hverdagen er barrierer for børns udfoldelse af og i de fysiske rammer.

I de to cases var der tilgang til gymnastiksal, større legerum etc. Det er funktionelle rum, som indbyder til fysisk handling og aktivitet. Rummene er ifølge børnene værdifulde steder og er ofte det sted, de bedst kan lide at opholde sig. Rummene bliver brugt et par gange om ugen. Tilgangen til rummene er styret af hvilke børn, den ansatte vælger at tage med og aktiviteterne er i mere eller mindre grad styret af den ansatte. En grund til at børnene er særlig glade for de fysiske aktivitetsrum, kan være at de får mulighed for kropslig udfoldelse. En anden grund kan være, at dette er et rum hvor de kan trække sig fra andre børn. Generelt er det vanskeligt at etablere andre private rum, hvor dette eller er muligt.

Gymnastikrummet får en todelt værdi, både den fysiske og kropslige udfoldelse, men også muligheden for at opleve en distance fra de andre. At bygningerne ikke tilbyder rum, eller direkte adgang til fx garderoben, hvor børnene kan gemme sig eller være private, betyder få muligheder for at trække sig tilbage.

En svensk rapport om tilbagetrækningsstrategier hos børnehavebørn (Skånfors et al. 2009) viser, at det at være i konstant bevægelse er en af flere strategier for tilbagetrækning. I andre undersøgelser har man set, hvordan børn ofte går udenom de planlagte pædagogiske rum og er optaget af at skabe personlige rum (Nordtømme, 2012). Jeg søger i mit studie efter børns private steder eller hemmelige steder. Det viser sig dog, både i studiet af de 11 nye bygninger og i de to cases, at sådanne steder er overraskende fraværende. En mulig konsekvens af høj optimering af kvadratmeter og et stort behov for sikkerhed - temaer jeg senere vender tilbage til.

Den fysiske udfoldelse for børnene i de nye rammer synes begrænset til at ske med en personales tilstedeværelse. Når det sker, kan bygningen kun udfolde de værdier, som personalet stiller til rådighed. At personalet samtidig kan have svært ved at se bygningens muligheder og styrker gør det sværere at udfolde bygningens værdi. Det er forvaltningen af rummet, der er afgørende for hvilke reelle muligheder det fysiske rum tilbyder (Gitz-Johansen m.fl., 2001). I yderste konsekvens får det den betydning, at børnene ikke bemægtiger sig deres plads i bygningen. Der kan således ligge gemte eller glemte potentialer til udfoldelse af bygningen i børnehøjde.

PERSPEKTIVER

Rummet skabes og skaber mening gennem vores omgang med den, siger Lefèvre (Lefèvre 1991). Det er kombinationen af den sociale praksis og forestillinger om og ved stedet, der

definerer bygningen og dens værdi. Bygningens værdi opstår ikke af sig selv. Kun ved at bruge bygningen, opleve den, sætte spor, skabe egne historier og ny identitet etableres bygningens værdi. Værdien af de fysiske rammer i daginstitutionen bliver defineret af de ansatte. Det ser ud som om at flytningen ind i de nye byggerier forstærker dette.

Det er i omgang med omgivelserne, vi etablerer os og hvis børnenes omgang begrænses, har de mindre mulighed for at medkonstituere institutionen som et sted, de er en del af. Jeg har her forsøgt at vise, hvordan hverdagen i daginstitutionen påvirkes af det sted, den foregår i. Vi reagerer forskelligt på vores omgivelser - og hvad der er værdifuldt i en bygning for en person er ikke nødvendigvis værdifuldt for en anden. Når man flytter ind i en ny bygning, rykkes der på normer og sociale strukturer. Det handler om at etablere sig, at skabe nye handlingsmønstre. At anvende bygningen i en pædagogisk praksis er en proces, der skal læres. Man bliver udfordret i forsøget på at genetablere gamle tilgange i nye rammer. At etablere sig i et nyt byggeri kræver en indsats, tid og en refleksiv tilgang til rum - både af børn og voksne.

DOMINERENDE TENDENSER I BYGGERIET

Der er et gensidigt forhold mellem pædagogik og fysiske rammer. Dette forhold har været der, bevidst og ubevidst, i formningen af daginstitutioner gennem tid. Lige nu ser det ud som om, at den exceptionelle udbygning som foretages i København, byder på nye tendenser, hvor størrelsen er noget særligt.

Der bygges og nyrenoveres både små og mellemstore institutioner i Københavns kommune, men som en ny tendens finder vi de store anlæg, normeret til flere hundrede børn. En af de mest fremtrædende tendenser er altså størrelsen. Ikke alle disse anlæg er etagebyggeri, men mange er. Det er markant, at særligt nybyggede institutioner, placeret i tæt bybebyggelse, er på to og tre etager.²⁵ Det ser ud til, at størrelsen stiller særlige krav til børn og ansatte i institutionerne. Her er kategorierne øgede afstande, fleksibilitet og sikkerhed i de store bygninger interessante.

AFSTANDE

Det er på sin vis indlysende, at man med store institutioner har andre afstande end i små og mellemstore institutioner. Når man bygger stort og i etager, giver det både afstande i form af trapper, elevatorer og mange døre man skal igennem, når man bevæger sig rundt i bygningen. I materialet kan man se, hvordan disse afstande har en betydning for hverdagen og den pædagogiske praksis. Børn og ansatte er tvunget til at indordne sig efter bygningen. Således antager bygningen en strukturerende rolle i de ansattes arbejdsliv og børns hverdagsliv i daginstitutionen.

Forventninger om at institutioner fungerer som en helhed og at personalet fleksibelt indgår på tværs af huset, kræver at man samarbejder. Samarbejde og sociale relationer fremmes af at de ansatte har tilgang til hinanden. Meget i materialet er præget af, at det er en stor udfordring for de ansatte at have den daglige tilgang til deres kolleger. Det er nemmere at opretholde samarbejde med dem man ser end dem man ikke ser eller møder.

Det er et gennemgående træk, at de ansatte ser dette som en af de største udfordringer i de store institutioner helt uafhængigt af baggrund, uddannelse, institution, køn etc. Den realitet, at de ansatte ikke ser hinanden, indebærer en adskillelse. Afstanden, horisontale og vertikale adskillelser i institutioners fysiske rammer er afgørende for, hvem der mødes med hvem og hvilken kontakt der kan opstå. Som en af de ansatte siger: **”Der kan gå uger imellem, at jeg møder mine kolleger på tredje sal.”**

Således får det stor betydning, hvem man er i nærheden af. Afstanden gør noget ved den pædagogiske praksis – den sætter sig igennem i de mentale strukturer, hvor relationer til de ”nære” kolleger bliver dyrket på andre måder end til dem der længere væk. I begge institutioner fortæller personalet, at de har dårligere og mindre kontakt til dem, der er på de andre etager end dem de er på etage med. Resultatet er, at fælles regler, aftaler og beskeder har vanskelige kår. Som en fortæller:

”Jeg ved ikke om jeg må sige det, men en hændelse ... som gjorde at der skulle gives vigtig besked op i huset. Men så ’døde’ den ligesom på 2 sal og hele sidste etage fik ingenting at vide. Kontakten er bare virkelig svær at opretholde.”

Jeg ser i materialet en frustration over, at der på den ene side eksisterer en forventning om stigende strukturering af, hvordan ansatte skal indgå overalt i huset, mens personalet på den anden side udfordres af institutionens afstande. De store institutioner styrer med sin udformning hvem der mødes med hvem og hvilken kontakt der kan opstå. Det ikke at kunne se hinanden indebærer en adskillelse og der opstår en isolation. Etagerne skaber en barriere og distance, fordi man ikke ser alle børn og ansatte i løbet af dagen og samtidig forventes en fleksibilitet både af personale og børn.

Mette: **”Ja altså jeg har jo været ude for at stå i en åbner og møde et barn og dets forældre og ikke ane, hvem det var. Det er jo ikke særlig gode forhold at byde det barn.”**²⁶

Interviewer: ”Var det anderledes i pavillonerne?”

Mette: **”Ja, dengang kendte vi jo hinandens børn og forældre.”**

I byggeprogrammet er der en fordring om, at de store institutioner både skal dyrke det små i det store og samtidig have fornemmelsen af den store enhed. I materialet ses et dilemma mellem at dyrke sin egen enhed og identitet og samtidigt have forventninger om at kunne indgå i hele huset. Det skaber et øget behov om at regler, politikker og pædagogik figurerer som en samlet helhed.

Tom: **”Her kan et barn i princippet få at vide, at måltidet skal foregå på flere forskellige måder. Et sted mader de børnene, et andet arbejder man med selvhjulpethed... Der kan være meget langt mellem de forskellige steder, og hvad man mener, er det rigtige at gøre der. Hvis man er et barn, så kan jeg godt forstå, hvis det bliver lidt kaotisk.”**

Det ser således ud til i materialet, at der opstår ny praksis i hverdagen, nemlig en større strukturering. Jeg ser, hvordan ansatte skal planlægge, hvem der gør hvad, hvor og hvornår i højere grad i det nye byggeri end i pavillonerne. I interviewene bliver dette også nævnt.

"Før var der jo meget nemt, jeg kunne jo gå i gang med en eller anden aktivitet med nogle børn, og så kunne jeg lige spørge inde ved siden af eller ude på legepladsen, om nogen ville med. Det blev både mere impulsivt og det var meget nemmere at bruge hinandens kompetencer. Nu skal vi lave planer og strukturer for, hvor og hvornår vi gør hvad og med hvem. Det synes jeg er ærgerligt, for så er det vanskeligere at få de ting i spil, som vi hver især er gode til."

Afstande ser altså ud til at skabe behov for at kontrollere hverdagen mere. Blandt andet betyder de store afstande, at børn skal flytte sig oftere fra et sted til et andet. Dette sker ofte som en fælles aktivitet, hvor en større gruppe børn skal fra et sted til et andet. En konsekvens af dette er, at det tager tid. Alle skal op ad trappen, alle skal ud i elevatoren, alle skal tage tøjet på for at alle kan gå ud på legepladsen. At flytte sig i grupper kræver en særlig organisering og disciplinering. En stor del af tiden går derfor med, at mange af børnene skal vente på resten af gruppen. Dette sker ofte på små arealer, som en repos på en trappe eller i periferien af et gangareal. Jeg observerer, hvordan en større gruppe ofte klumpes sammen og hvordan konfliktniveauet og disciplineringsniveauet øges under disse forhold. Observationerne bekræftes af de ansatte:

Åse: **"Jeg synes, at det er rigtigt synd for børnene, at de skal stå derude og vente på hinanden. Lige nu er det rigtigt varmt at vente i masser af tøj. Mange af dem er hurtigt klar og så skal de stå der og vente, til en voksen kan gå på legepladsen. Før kunne de bare selv gå derud, når de var færdige."**

Interviewer: "Hvordan mærker du en forskel?"

Åse: **"Der er et meget højere konfliktniveau. Der skal ikke så meget til, at de skubber eller noget til hinanden. Ikke fordi de egentlig er uvenner, men du ved bare fordi de står tæt og skal vente længe."**

Jeg ser hvordan disciplineringen øges, når grupperne skal flytte sig fra et sted til et andet. Eksempelvis når børnehavebørnene ikke må sige noget, mens de skal ud og ind fra legepladsen, fordi de på deres vej passerer vuggestuens sovende børn. Der sker en disciplinering af børnenes kroppe, der skal være stille og de skal gå, to og to efter hinanden, op eller ned af trapperne. At bevæge sig rundt i huset ligner til forveksling det samme som at tage

på tur ud af huset. I dette lys bidrager de nye fysiske rammer til at autoritetsforholdet mellem barn og personale skærpes.

Etagebyggeriet er præget af vertikale afstande med trapper og elevatorer. I byggeprogrammet er der udtalte krav til sikkerhed for trapper. Eksempelvis skal trappen være en selvstændig enhed, der kan lukkes af ud fra et brandhensyn. Det betyder, at adgangen til trapperne tilhører de ansatte. Trappeløb skal kunne lukkes helt af. På den ene side tager trapper tid. På den anden side skal en ansat være med, hver gang nogle børn skal flytte sig. Meget personale synes, at det er en stor udfordring, at vuggestuebørn skal gå meget på trapper. Der kan let være op til flere vuggestuebørn, der er så små, at de skal bæres op og ned. Det er dog forskelligt, hvordan denne udfordring håndteres. Nogle steder bruger man konsekvent trapperne. En ansat argumenter med, at de skal bruge dem, hvis der bliver brand. En anden ansat argumenter med, at det er god øvelse for de små børns motorik. Men alt andet lige tager det længere tid, jo kortere ben man har. Når vuggestuebørnene ofte placeres på de øverste etager, hvilket er tilfældet i mange af institutionerne, kommer det til at tage meget tid at flytte sig rundt i bygningen. For disse børn har afstand til legepladsen betydning. En ansat fortæller, hvordan afstanden fører til, at de afstår fra at gå ud med børnene.

"Altså ... det tager så lang tid at få ungerne i tøjet og at få dem alle sammen ud, at det ofte bliver nemmere at blive på stuen. For så når man ud og så skal man lige efter ind igen, det er jo ikke særligt godt for børnene."

Den ansatte påpeger her en anden tendens, jeg ligeledes observerede, der handler om, at børnene oplever mange skift.

Hanne: **"Ja, så åbner vi nede og de børn der kommer tidligt møder ind der. Og så når næste voksen kommer op, så skal vi op på stuen, og så når det er en 'lukker' skal de ned igen. Det syntes jeg er rigtigt synd for dem."**

Interviewer: "Hvorfor er det synd?"

Hanne: **"Fordi de skal hele tiden igennem de her skift."**

Interviewer: "Er det noget du kan mærke på dem?"

Hanne: **"Ja, om morgenen kan jeg ind i mellem. Nogle gange så leger de rigtig godt nede og så bryder man det hele op med at flytte dem herop. Andre gange kan de spørge om, hvornår vi skal op. Som om de ikke rigtig lander, før de er på egen stue. "**

De store afstande betyder for børnene, at der er mere struktur i hverdagen, at der er mindre kontakt med andre børn og ansatte. Endvidere at børnene opholder sig mere på fast stue, at der er mange skift i hverdagen – og ikke mindst at disciplineringen på fællesarealer synes at stige.

Projektet markerer også hvordan lange afstande er tidsrøvere. At der i store etagebyggerier syntes at være en øget strukturering, disciplinering og tilbøjeligheden til at opholde sig tæt på sin stue. Lange afstande besværliggør samarbejdet og muligheden for at skabe en fælles kultur i hele huset. Således kommer afstande til at definere, hvordan børn og ansattes hverdag i daginstitutionen ser ud. En markant observation er, at fleksibilitet virker til at være er noget der mistes ved afstande, hvilket kan synes paradoksalt, da det netop er fleksibilitet der ifølge bygherre og arkitekter er en af de vigtigste opgaver i skabelsen af nye institutioner.

FLEKSIBILITET

Fleksibilitet kan have mange overskrifter. Det kan være adfærden, der er fleksibel. Det kan også være mulighederne, der er til rådighed, der giver fleksibilitet eller det kan være at rum og funktioner skal kunne ændres. Den fleksibilitet som vi før så mistes ved afstande, er ikke en type fleksibilitet man primært fokuserer på når der bygges nye daginstitutioner. Tendensen er, at fleksibiliteten i byggeriet handler om, at bygningen skal imødekomme udsving i børnetal og normeringer. Institutioner skal facilitere en fremtid med udsving i børnetal og aldersgruppe og bygningen skal imødekomme børn, alder og gruppe som det er nu og som det kan komme til at se ud i fremtiden. En af konsekvenserne er, at der typisk bygges grupperum på 44m². Dette arealkrav imødekommer både krav til vuggestuebørn og børnehalebørn. Der ligger her en forestilling om, at areal opleves ens for alle aldre. Mine observationer viser nogle af de udfordringer, der i praksis opstår, når de samme rum bruges til alle aldersgrupper.

Det kan fx være grupperum med højtsiddende vinduer, hvor børnehalebørn måske nok kunne finde måder at se ud på, men hvor vuggestuebørnene intet udsyn har (med mindre de ansatte hjalp dem til det). Det kan også være børnehavegrupper i rum med høje dørhåndtag, oftest tiltænkt sikkerhed for vuggestuebørn, hvor der hver gang børnene her skal ud i garderoben, skal bruges en ansat til at holde døren for dem.

Observationerne indeholder et fokus på hvordan kompromiserne og prioriteringerne i rummene får en væsentlig betydning for hvilke behov der imødekommes for hvilken aldersgruppe. Principielt kan man skabe rum, som fungerer for alle børnegrupper, sådan at institutionen kan imødekomme alle de børn, de nu engang rummer, men rummets værdi er ikke nødvendigvis det samme for alle børn eller alle aldre. Med de 44m² kan man imødekomme krav fra og til forskellige børnegrupper, men det er ikke i sig selv nok til at skabe rum, der giver mening for alle børn i alle aldre. Flexibilitet, således at alle rum kan bruges af

alle børnegrupper, skaber følgende også snitflader mellem forskellige børnegrupper, der er mere eller mindre hensigtsmæssige. Både internt i grupperne på de 44m² og i forhold til hvordan stuerne og aldersgrupper deler arealer. Observationerne viser, at særligt børnehavebørn skal tage hensyn til vuggestuegrupperne på en sådan måde, at det begrænser deres frihed og forstærker disciplineringen.

Frokostspisningen i børnehaven er færdig og børnene bliver bedt om at stille sig op på en række foran døren ud til gangen. Inden den ansatte (Signe) åbner ud til garderoben siger hun "husk lige at de små skal sove så nu skal I være stille". Ude i gangen skal der tages tøj på. To piger står og fjanter med en jakke.. "Gider I godt være stille" siger Signe til pigerne.. Pigerne bliver stille. Jeg går ind i en tilknyttet voksengarderobe og tager tøj på for at gå med ud på legepladsen. Når jeg kommer tilbage står gruppen på rad og række og holder hinanden i hånden to go to. Nu er der to ansatte ude på gangen, en går forrest og en bagerst. Inden de går, tager Signe sin pegefinger op mod munden og siger "hys", som for at vise, at de skal huske at være stille.

At være tæt på børn med andre behov fordrer således en hensyntagen på godt og ondt. Den daglige tæthed til vuggestuen kan skabe kontakt mellem store og små børn, men jeg ser kun en gang, at dørene (som ellers er lavet til det) står åbne ind til hinanden. Det er **"synd for de små, fordi de bliver nemt tumlet over ende"** siger en af de ansatte. En betragtning jeg også hører andre steder, hvor vuggestuen og børnehavebørnene i princippet kan mødes på et fælles indendørs areal, men hvor personalet vælger at gøre det på skift i stedet. Således bliver den aktuelle fordeling af børnene, i de ellers fleksible løsninger, noget der komprimerer arealudnyttelsen frem for at optimere den. Man må antage, at snitfladerne mellem store og små børn er en naturlig virkning af de aldersintegrerede daginstitutioner, men det mærkbare er, at der er plads til mange børn og voksne, hvilket dog også betyder, at de steder hvor mennesker impulsivt ofte mødes er særligt belastede.

En måde man i byggeprogrammet har forsøgt at imødekomme belastninger på fælles arealer i store byggerier er, at man planlægger at lave flere indgangspartier. Resultatet er, at det ganske vist fordeler belastningen på arealerne, men også at menneskerne fordeles. Knudepunkter for at mødes mangler, **"huset har ligesom ikke noget hjerte"**.²⁷ Dette oplever jeg også under mine besøg og observationer, hvor mange indgangspartier betyder, at det bliver vanskeligere at indtage og opleve bygningen som en helhed. For at bygningen kan komme til at fungere som et 'helt hus' eller en hel institutionen stiller således krav til, at børn og ansatte kommer rundt i huset, hvilket tager tid.

I byggeprogrammet står der at 'det små i det store' er et tema både i forhold til ønsker om at lave mindre enheder i den store institution for at bevare nærhedsprincippet og i forhold til

børnenes muligheder for at finde mindre steder, afsides og private rum, hvor børn og voksne kan trække sig tilbage i særlige situationer. (BUF, 2011:21). Men er dette muligt, når tendensen er at bygningernes areal maksimeres? Principielt bygges der uden noget plads 'til overs'. Alt areal bliver brugt på de arealkrav, der tillægges til grupperum og fællesrum, toiletter og gangareal.

En arkitekt fortæller: **"Den der optimering af arealet, hvor intet er ekstra, gør jo at det bliver ret så minimalt, hvad jeg har at gøre godt med. Som nu hvor der er kommet nye regler om, at der skal være et forrum til toiletterne, men hvis matematikken skal gå op, så skal der jo flere kvadratmeter til. Men det er der ikke. Altså er bygningerne på den ene side uoverskuelige i sin helhed og på den anden side er de meget stramme i deres arealbrug."**

Arkitektens udsagn korresponderer godt med observationerne, hvor maksimaludnyttelsen af arealet også gør det vanskeligt at få øje på børnenes muligheder for at finde mindre steder, afsides og private rum.

En ting der til gengæld ofte findes i det store byggeri er aktivitetsrum, forbeholdt fysisk aktiviteter, gymnastiksale, sansesale, indendørs legepladser osv. Dette er 'ekstra' areal (med henblik på arealkravene pr. barn, der er brugt til grupperum og fællesrum) som deles. Delearealet har den fordel, at arealudnyttelsen øges og arealet kan antages at være fleksibelt i forhold til maksimal benyttelse. Der ligger her en ide om, at det areal der er til stede, kan udnyttes og bruges mere og således øges bygningens værdi. Arealet kan deles både mellem institutioner og med beboere i nærområdet. En mulighed der udnyttes i store anlæg er, at disse særlige aktivitetsrum kan etableres som dele-areal. Dette betyder også, at børn eller ansatte ikke kan eller skal efterlade spor. Det styrker oplevelsen af, at en aktivitet starter og slutter.²⁸ Man rydder ud - og rydder op. Man lukker og slukker, inden man forlader arealet. En konsekvens af dette er, at kravene til struktureringen stiger, for der skal både tid og organisering til for at pakke op og ned. En anden konsekvens er, at der altid pakkes ned for legen. Spor efterlades måske, men de slettes igen, når andre skal bruge arealet. (Wilhelm, 2013).

Materialet viser, at dele-rum ikke kun ser ud til at skabe en strukturerende praksis i rummet, men også strukturerer hvordan og hvem der tager rummet i brug. Børn deles op i dem, der er med til en aktivitet og dem, der ikke er. De ansatte strukturerer hvem der skal gå et andet sted hen og hvem der bliver på stuen. Jeg observerer både børn, der viser modstand mod at tage med til en aktivitet og børn, der viser frustration over at ikke at kunne komme med. Jeg ser også, at de ansatte ofte overfor børn enten skal forhandle en plads i gruppen eller forklare, hvorfor gruppen deles op (ofte i større børn eller mindre børn). Det er således ikke kun det, der foregår i den tid man er i rummet, der har en betydning: også det der går forud og bagud

for anvendelsen af rummene former den sociale rollefordeling og den sociale praksis og hverdagen for børn og ansatte. Arealer der deles stiller således krav om planlægning, inddeling af børnegrupper, ud- og oprydning og om sikkerhed.

Konsekvensen af dele-arealer er, at institutioner med disse arealer ofte har et højt niveau af sikkerhedssystemer. Det skal sikre, at uvedkommende ikke kan komme fra fællesarealer til institutionens gruppe-arealer osv. Således bliver koder og låse mere udtalte, for eksempel i anlæg, hvor fællesarealet også skal anvendes af beboere i nærområdet. Sikkerhed er et af de forhold, som er meget fremtrædende i materialet.

SIKKERHED

Når man bygger er der særlige sikkerhedskrav, brandkrav, hygiejnekrav, krav fra sundhedsstyrelsen til industrikøkkenet, krav til sikkerhed på legepladsen etc. Alt i alt en hel del krav, der skal sørge for sikkerheden for børn og ansatte i institutionen. Sikkerhed er en af de ting vi ikke kan komme udenom i daginstitutionen. De ansatte har det overordnede ansvar for, at børnene er sikre i institutionen, hvilket er en tydelig agenda hos mine informanter, både i pavilloner og i de nye byggerier. Høje krav til sikkerhed er ikke noget nyt, men det ser ud til at blive skærpet i de nye og store bygninger. På denne ene side er der nogle konkrete krav, der bliver styrket i kraft af bygningens størrelse, såsom brandhensyn (hvor det er særligt vigtigt at kunne komme fra en etage til en anden og at der derfor fx er skærpede hensyn om direkte adkomst til trappen, dvs. ingen møbler etc. i gangarealerne), men det ser også ud som om, at de nye byggerier øger de ansattes nervøsitet, på trods eller måske netop på grund af de mange sikkerhedsforanstaltninger.

Da personalet i den ene case skal flytte ind i den nye bygning, går det op for mig, at de er bekymrede over, at døren i det nye byggeri ikke bliver udstyret med høje håndtag. I pavillonerne siger de, at de bruger meget tid på at tælle og have overblik over, hvor børnene befinder sig og at de er bekymrede over, hvordan overblikket bliver vanskeligere i det nye hus. Observationerne viser, at de i nybyggeriet får dette overblik ved at holde børnene tæt på. Men utrygheden ved at børnene reelt kan smutte ud, er stadig til stede.

"Jeg ved ikke helt, hvad jeg ville gøre, hvis der pludselig var en væk, Det er jo min vigtigste opgave at sørge for, at børnene er sikre. I går for eksempel så kom der en forældre og skulle hente sin datter, og så var hun gået med en anden voksen ud ved klapvognene og så viste vi ikke, hvor hun var. Han blev jo naturligvis rigtig vred."

Elevatorene er udstyret med koder og alarmer af forskellige slags, alle med afsæt i at kun voksne og ikke børn selv skal kunne benytte dem. På trods af mange sikkerhedsforanstaltninger siger flere af de ansatte, at elevatorerne gør dem usikre.

Ansats: **”Ja, altså jeg synes jo ikke, det er særligt trygt at være ude i gangen sådan som det er nu. Elevatoren er jo lige der. Og det irriterer mig.”**

Interviewer: ”Hvordan det?”

Ansats: **”Fordi det er sådan, at når en person går ud af elevatoren, så lukker den jo ikke med det samme. Der går lige et lille stykke tid, inden den lukker, og der kan nå at løbe et barn ind.”**

Interviewer: ”Gør det dig utryg?”

Ansats: **”Ja, fordi lige pludselig står der én nede i stueetagen eller på første sal.”**

Interviewer: ”også selv om der er koder inde i elevatoren?”

Ansats: **”Ja, knapperne er jo i børnehøjde, hvis man bare havde sat dem højt op så....”**

Ønsket om sikkerhed stiger i de store byggerier. Det er som om der ikke kan komme nok sikkerhedsforanstaltninger. Og når de ansatte mangler følelsen af, at det er sikkert for børnene at bevæge sig rundt, holder de dem inden for en lille og overskuelig radius. Nogle institutioner ser dog ud til at holde mere fast i at have åbenhed mellem de forskellige rum, mens grupperne i andre holder sig mere til et mindre og lokalt areal. De mange sikkerhedssystemer synes at sætte sig mentalt hos personalet. Mange er nervøse og utrygge, selv ved højsikre løsninger. Det betyder oftest, at man holder børnene indenfor en overskuelig og relativt lille radius.

Den pædagogiske praksis former således i hvilken grad børn har bevægelsesfrihed i institutionen (Gammelby, 2013). Jeg observerer, hvordan man ændrer reglerne i en af institutionerne. Hvor børnene før havde mulighed for at opholde sig i fællesarealet uden at en ansat var tilstede, skal der nu være en ansat med. Argumentet for dette er, at der er nogle af drengene, der kan finde på at løbe væk. Således får bekymringer for nogle af børnene konsekvenser for alle de andre børns frihed. Materialet her viser også, at reelle barrierer såsom branddøre, gangarealer, der skal stå tomme, industrikøkkener med høje hygiejnekrav og farlige maskiner, elevatorer med koder og døre med høje håndtag ikke kun begrænser børnenes udfoldelsesmuligheder, men også de ansattes.

En interessant ting at observere i denne sammenhæng er de nye taglegepladser. Konsekvensen af arealkravene på udendørsarealer (’tommelfingerregel’ 10 m² pr. barn) er, at udendørsarealet

er styrende for, hvor mange børn man kan normere en bygning til. Behovet for mange institutionspladser på små arealer betyder derfor, at man er begyndt at udnytte tagarealet til udendørsareal. På ca. halvdelen af alle besøgte institutioner i projektet var der etableret taglegepladser. Disse legepladser placeres højt på bygningen.

Det var tankevækkende, at i mange af disse taglegepladser enten var kilde til megen frustration - eller stod mere eller mindre tomme. Tendensen er, at taglegepladser forbeholdes vuggestuebørnene. Og dette uagtet om arealet oprindeligt var tiltænkt denne aldersgruppe. Umiddelbart kan man ikke se, hvorfor det forholder sig sådan, men i casestudierne påpeger de ansatte en frygt for børnenes ophold i højden. I den ene case var bekymringer for børnehavebørnenes mulighed for at klatre op over gelænderet udslagsgivende for hvor vidt de legepladsen blev brugt eller ej.

Mette: ”Ja, altså legepladsen er jo super farlig til de små børn. Har du set den? Jeg kan ikke se, hvem der kan bruge den, som den er.”

Interviewer: ”Hvad betyder det for jer?”

Mette: ”Ja, vi kommer slet ikke så meget ud som vi ville. Måske højst et par gange om ugen, og det er når vi går på tur eller låner de stores legeplads.”

De ansatte finder således ikke, at taglegepladsen er sikker for de store børn. I øvrigt er de også usikre ved sikkerheden til de små. Man vil hellere dele arealet i jordplan med børnehaven eller komme meget mindre ud. Med hensyn til sikkerhed ser det ud som om de store institutioner øger risikoen for at ansatte opfatter, at børn er i fare. Uanset om dette er reelt eller ej, så øger det sikkerhedsforanstaltningerne omkring børnene. Med det resultat at børnene lukkes mere og mere inde.

PERSPEKTIVER

Den rumlige struktur påvirker de sociale relationer. I de store byggerier er de praktiske og fordelingsmæssige hensyn i høj grad med til at definere indholdet i hverdagen. I studiet her ser man, at daginstitutionen er et sted, hvor fysiske rammer er afgørende for den pædagogiske hverdag og hvor bygningen har pædagogiske og praktiske konsekvenser, som kan forvaltes på forskellig vis.

Generelt ses der visse tendenser i studiet. En af disse er, at børns hverdag i de store byggerier ser ud til at bliver mere struktureret. Der kan være mange gode grunde til at strukturere sit arbejde, men spørgsmålet er, om det ikke netop skal være de pædagogiske og værdimæssige hensyn, der her skal veje tungest. Studiet her viser, at de fysiske rammer med de praktiske og fordelingsmæssige hensyn der skabes, i høj grad er med til at definere indholdet i den

pædagogiske hverdag. En anden tendens er, at store eller større institutioner stiller højere krav til sikkerhed og brandsikring. Dette sker ikke kun i kraft af de dokumenterede krav, men også fordi det tilsyneladende forstærker de ansattes behov for sikkerhed på grund af bygningens størrelse. Frygten for ulykker er mere dominerende i den store institution, hvor graden af skade potentielt er større. Men ønsket om beskyttelse kan også udgøre en risiko (Qvortrup, 2009). Noget tyder på, at denne øgede beskyttelse af børn i de store institutioner, medfører en risiko for, at børnenes medbestemmelse og indflydelse i hverdagen bliver mindre og mindre. Jo større institutionerne er, jo flere forhindringer er der til naturlig opståen af kommunikation og samarbejde.

Selv om der i meget af det aktuelle materiale er tale om, at børn og ansatte er ved at etablere sig i nye rammer, så bliver der ikke kortere til 2. sal. Og der bliver ikke direkte udgang til legepladsen med tiden. Der er ting der tyder på, at konsekvensen af disse afstande er at man passer sig selv og holder sig mere på eget domæne. Forestillingen om institutionen som en stor enhed, med mere faglig sparring og en bedre kvalitet i pædagogik og hverdag, kommer således på prøve. Såkaldte fleksible løsninger er måske ikke så fleksible i hverdagen, hvor afstande og sikkerhedsforanstaltninger synes at lukke de ansatte mere og mere inde. Om der på lang sigt kan komme større ensretning og mere faglig sparring forestår at realiseres, men det er påfaldende hvordan afstande, sikkerhed og fleksibilitet har en betydning, som kræver tid og fokus.

AFSLUTNING OG TANKER OM FREMTIDEN

Formålet med dette projekt har ikke været at komme med færdige løsninger eller retningslinjer. Som stof til eftertanke vil jeg derimod komme med nogle korte overvejelser over, hvilke pointer man kan tage med fra projektet og hvilke nye problemstillinger, der tegner sig i horisonten.

At det empiriske studie følger to cases fire måneder efter flytningen, må ikke overses. Den viden, som studiet kommer med, må ses i lyset af, at børn og ansatte muligvis ikke er på ”plads”. Det kan betragtes som et slags øjebliksbillede. Der kan være en vis træghed forbundet med at flytte et sted hen, hvor bygningens muligheder og værdier ikke er kommet i spil endnu. Men selv om studiet ikke følger institutionerne over flere år, så siger det noget væsentligt om betydningen af institutionens fysiske rammer. Med tiden kan man forholde sig anderledes til bygningen, men de retningslinjer der er i de fysiske rammer, afstande, materialer, rumfordelinger, faciliteter osv. er mere eller mindre uændrede. Disse former muligheder og begrænsninger i hverdagen. Derfor er der flere interessante pointer og forhold at drage frem. Studiet her underbygger nemlig, at rumlige strukturer påvirker de sociale relationer. Der ligger vigtige meldinger i institutionens fysiske rammer, der strukturelt former en hverdag og den pædagogiske praksis. Bygningen giver således muligheder og begrænsninger for hvad og hvordan daginstitutionslivet kan praktiseres.

I undersøgelsen af hvilke behov og interesser, der varetages i bygningsprocesserne, ses det at børn og pædagogisk personale har meget lidt direkte indflydelse på daginstitutionsbyggeriet. Her tydeliggøres at børn og ansatte har minimal direkte brugerinddragelse. Men samtidig ser vi også, at det ikke er entydigt at brugerinddragelse skaber bedre og mere værdifulde bygninger. Det kan bemærkes, at der ved opførelsen af en ny eller nyrenoveret daginstitution, er utallige interessenter og brugere som indbyrdes står i et konkurrenceforhold. Ikke alt er muligt og materialet viser, at økonomiske og bygningspraktiske hensyn vejer tungt, når der skal prioriteres. Jeg stiller mig således tvivlende overfor, hvor meget hensynet til hverdagsliv og arbejdsliv for børn og ansatte vejer, når der skal bygges meget, hurtigt og billigt på samme tid.

Det er en særlig udfordring på det kommunale niveau at skabe mange pladser hurtigt, samtidig med at der skal reflekteres over hvilke fysiske rammer og hvilke værdier, der er centrale. Men hvis opgaven er at skabe steder, der kan imødekomme den hverdag, der skal forgå inden for nogle rammer og at disse rammer skal kunne udnyttes optimalt, så er det måske netop i de værdier børn og ansatte tillægger rammerne, at prioriteringerne bør ligge. Ser man denne del knyttet til de to andre dele af rapporten, kan der spores også et økonomisk potentiale i at få børn og pædagogisk personale på banen i langt højere grad end vi ser i dag.

Når flytningen og bygningens værdier kommer i spil, kan man se hvordan den fysisk-rumlige omstillingsproces opleves, er afhængigt af hvem vi er og hvilke præferencer og historier vi bærer med os. Men generelt stiller det at flytte krav til både børn og ansatte. Der skal genetableres og nyetableres vaner, normer og oplevelser. Nye strukturer og arbejdsgange skal sættes i gang, alt imens hverdagen skal køre. Det kan undre mig, at der ikke er synlig tilførte ressourcer til processen med tid og rum til fordybelse og refleksion vedrørende de fysiske rammer for hverdagen. Jeg har ikke som målsætning at komme med redegørelser for, hvad er eller hvad der ikke er værdifuldt i et byggeri. Det er relativt, hvilket studiet også viser. Men der er grund til at antage, at fysiske rammer, kan skabe tryghed, identitet og stimuli for børn og ansatte og derfor også det modsatte. De fysiske rammer kan derfor udformes således, at børn og voksne i samspil med de fysiske rammer kan skabe et værdifuldt sted at være, med hensyn til både praktiske, pædagogiske og sociale forhold.

De store institutionsbyggerier er en dominerende tendens lige nu. Her kan stilles et kritisk fokus på, hvilke særlige 'krav' disse stiller til børn og ansatte i institutionerne. Med de store institutioner stiger sikkerhedsforanstaltningerne og behovet for sikkerhed for de ansatte. Modsatningen til sikkerhed er frihed. Der er altså en pris at betale. Studiet viser, at hverdagene i store daginstitutioner er strukturerede og disciplinerende. Afstande og barrierer præger tiden, der er til rådighed og har betydning for hvor børn og ansatte opholder sig. Bygningen udfordrer, og det kan forekomme vanskeligt at skabe en fælles kultur, når afstande tager tid frem for at optimere. Kravet om et fleksibelt byggeri i et fremtidsperspektiv begrænser dets værdi i den aktuelle hverdag. I denne optik stiller jeg mig usikker overfor om der er reelle stordriftsfordele i de store byggerier. Behovet for sikkerhed, disciplinering og aktivitetsorganisering af hverdagen, som finder sted i de store byggerier, giver alt andet lige børn mindre frihed til selv at udforske og udfolde sig på deres egne præmisser. De børn og de ansatte, der er en del af mit studie, gennemlever deres hverdag i bygningerne her og nu og det står klart, at det er en hverdag, der i høj grad præges af rammerne. Det kan være vigtigt at fremdrage nogle af informanternes ord om bygningerne som **"ungdomsfængsel"** og **"børnefabrik"**. Det står stadig tilbage at vise, hvordan det over tid vil præge børn at de vokser op i de store nybyggede og nyrenoverede daginstitutioner.

Derfor er følgende til overvejelse:

- **De fysiske rammer definerer praktiske og fordelingsmæssige forhold. De er afgørende for indholdet i den pædagogiske hverdag. Opgaven er, når der bygges nye institutioner, på alle tænkelige måder at imødekomme denne hverdag.**

- De store institutioner indeholder forhold som afstande, sikkerhed og fleksible løsninger. Det indeholder fordringer og synes at præge børns institutionsliv og ansattes arbejdsliv mod en mere struktureret, disciplineret og disciplinerende hverdag.
- Det bør undersøges nøjere om der er reelle stordriftsfordele i de store byggerier og om det i højere grad isolerer børn og ansatte.
- Der ligger et potentiale i at gentænke fremtiden for den pædagogiske praksis ind i de fysiske rammer. Og på tværs af fagområder få blik for hvordan de fysiske rammer kan rumme børns hverdagsliv og ansattes arbejdsliv i den nye institution.

Der er grund til at tro, at skal den urbane by fungere på sigt, også for børnefamilier, er de store institutioner noget vi vil se mere af. Disse store daginstitutioner stiller nogle nye krav til børn og voksne. Nye daginstitutioner skal imødekomme det system af vaner og adfærd, som vi allerede kender, samtidig med at det skal facilitere en fremtid. Der ligger et potentiale i at gentænke fremtiden for den pædagogiske praksis ind i de fysiske rammer. Det kræver en indsats, en refleksiv tilgang, tid, resurser og perspektiver på tværs af fagområder at få blik for, hvordan de fysiske rammer kan rumme en hverdag for børn og ansatte - her, nu og på sigt.

LITTERATUR

- Barker, R.G. (1968): *Ecological Psychology*. Palo Alto, CA. Stanford University Press.
- Bech-Jørgensen (1994): *Når hver dag bliver hverdag*. Akademisk Forlag, 1994
- Bergström, Sofia Eriksson (2013): *Rum barn och pedagoger- om möjligheter och begränsningar i förskolans fysiska miljö*. Pedagogiska Institution, the Faculty of Social Sciences Umeå Universitet 2013
- Bidstrup, V. (1993): *Børn og kvadratmeter*. Forlaget Børn & Unge. København.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc (2002): *Refleksiv sociologi - mål og midler*. Hans Reitzels forlag 2002
- Clark, Alison (2010): *Transforming children's spaces: children's and adults' participation in designing learning environments*. London: Routledge
- Clausen, Rune Thorbjørn (2011): *Værdifuld arkitektur - Et eksplorativt studie af bygningers rolle i virksomheders værdiskabelse*. Doctoral School of Organisation and Management Studies Copenhagen Business School/ CBS: Ph.d Serie 27.2011
- de Coninck-Smith, Ning (2011): *Barndom og Arkitektur - Rum til danske børn igennem 300 år*, Forlaget Klim
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (2000): "Introduction" i: *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications, 2000, 2. ed, pp. 1-30
- Flyvbjerg, Bent (2010): "Fem misforståelser om casestudiet". I: *Kvalitative metoder – en grundbog*. S. Brinkmann and L. Tanggaard. København, Hans Reitzels Forlag
- Gammelby, Marie (2013): *Plads til barndommen - En undersøgelse af sammenhænge mellem plads, rum og pædagogisk praksis i børnehaven*. Ph.d.-afhandling: Statens Byggeforskningsinstitut, Afdeling for By, Bolig og Ejendom, Aalborg Universitet & Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet
- Gitz-Johansen Thomas., Kampmann, Jan, Kirkeby, Inge Mette (2001): *Samspil mellem børn og skolens fysiske ramme*. Center for fysiske rammer og læreprocesser. Udgivet af Rum Form Funktion København 2001

Hoff, Jens (1993): "Medborgerskab, brugerrolle og magt". I Andersen, Johannes; Christensen, Ann-Dorthe; Langberg, Kamma; Siim, Birte & Torpe, Lars. Medborgerskab. Demokrati og politisk deltagelse. Herning: Forlaget Systime

Kampmann, J. (1994): Barnet og det fysiske rum – et blik ind i barndommens landskab. Forlaget børn og unge. København.

Kampmann, Jan, Kamstrup Knudsen, Rikke & Lindberg, Stine (2009A): Delrapport 5. Erfaringer med børneinterview i forskningssammenhæng. Projektet Fri for Mobberi. Red Barnet. Center for Barndoms- og Ungdomsforskning, Roskilde Universitetscenter, Marts 2009

Kirkeby, Inge Mette, Gammelby, Marie Louise og Dyhring Elle, Susanne (2013): Plads til trivsel og udvikling. SBI 2013:11. Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet 2013

Lawson, Bryan (2001): The language of space. Elsevier Ltd. Architectural Press

Lefebvre, Henri (1991): The production of space. Trans. Nicolson-Smith. Blackwell Publishing 1991

Norberg-Schulz, Christian Wilhelm (1995): Stedkunst. Gyldendal Norsk-Forlag, Oslo 1978.

Nordtømme, Solveig (2012): "Muligheter i mellomrom!" I Rom for barnehage - flerfaglige perspektiver på barnehagens fysiske miljø. Kap.11 Fagbokforlaget, Bergen 2012

Qvortrup, Jens (2009): "Barndommens dilemmaer. Om forholdet mellem beskyttelse og deltagelse" I Højlund, Susanne (red.): Barndommens organisering – i et dansk institutionsperspektiv. Roskilde Universitetsforlag

Skånfors, Lovisa, Löfdahl, Annica & Hägglund, Solveig (2009): Hidden spaces and places in the preschool - withdrawal strategies in preschool children's peer cultures. Journal of Early Childhood Research 2009 7: 94

Spradley, James P. (1979): The Ethnographic Interview. Holt, Rinehart and Winston, 1979

Wilhelm, Hanne (2013): Barnehagen - hus og hage fra 1630 til 2010. Gyldendal Norsk-Forlag, 2013.

Zahavi, Dan (2001): Husserls fænomenologi. Gyldendal, 2001

DIVERSE DOKUMENTER

BUF (2013): Styr på eksekvering 1.0 - Opfølgning september, 2013

BUF (2012): Brugere & Byggeri – Hvornår og hvordan brugere inddrages, når der bygges daginstitutioner og skoler i Københavns Kommune. Københavns Kommunes, Børne- og Ungdomsforvaltning, Drift og Anlæg, 2012

BUF (2011): Byggeprogram for Daginstitutioner. Københavns Kommunes , Børne- og Ungdomsforvaltning, 2011

BUF (-): Retningslinjer for indretning af legearealer. Københavns Kommunes , Børne- og Ungdomsforvaltning

Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen (2005): Børn og Rum – Rumlige og arkitektoniske idéer for fremtidige daginstitutioner i Københavns Kommune. Københavns Kommune Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen Byggekontoret, 2005

Erhvervs- og Byggestyrelsen (2010): Modelprogram for daginstitutioner. Erhvervs- og Byggestyrelsen og Realdania, København Ø 2010

A4 - Rapport: Snitflader i anlægsprocesser mellem Københavns Ejendomme og fagforvaltningerne i Københavns Kommune.

BR 589/03 (Borgerrepræsentationen): Materialesamling vedr. Københavns Ejendomme

EKSEMPLER PÅ DANSK LITTERATUR OM ARKITEKTUR, RUM OG MATERIALITET I DAGINSTITUTIONEN

Temaet berøres i Ø. Andersen og Kampmanns studie ”Børns legekultur” (1996), i Eva Gulløvs Studie ”Betydningsdannelser hos børn” (1999) og Charlotte Palludans studie 2005, ”Børnehaven gør en forskel.”

De første studier som beskæftiger sig direkte på de fysiske rammer, er Vibeke Bidstrup studie ”Børn og kvadratmeter” (1993) og Jan Kampmanns ”Barnet og det fysiske rum” (1994).

Ning de Coninck-Smith er måske den mest centrale repræsentant, når det gælder beskrivelsen af de historiske linjer i både opdragelses- og læringsinstitutioner. Hendes produktion er overvejende fokuseret på skolen, men i blandt andet ”Ej blot til lyst” (2005) og ”Barndom og arkitektur – rum til danske børn gennem 300 år” (2011) er daginstitutionens fysiske rammer gennem tiderne beskrevet.

Antologien ”Arkitektur, krop og læring” (2005, red. Larsen, K.) har enkelte kapitler tilegnet daginstitution, mens Kim Rasmussens bog ”Børns steder, om børns egne steder og voksnes steder til børn” søger svar på, hvad børn anser som værdifulde fysiske rammer.

Marie Louise Gammelby har i sin Ph.d.-afhandling ”Plads til barndommen En undersøgelse af sammenhænge mellem plads, rum og pædagogisk praksis i børnehaven” (2013) givet et vigtigt bidrag til at forstå hverdagslivet i givne fysiske rammer og dets betydning i daginstitutionen, som en del af forskningsprojektet ”Plads til trivsel og udvikling” (2013).

-
1. Tallene stammer fra en oversigt fra Børne- og Ungdomsforvaltningen Drift & Anlæg, hvor etableret i forbindelse med anlægsprojekter fremgår
 2. I projektet sidestilles nybyggeri og nyrenoveret byggeri, der har undergået en større gennemgående forandring
 3. Andres studier af fysiske rammer (Allison Clark (2010), Marie Louise Gammelby (2013), Rune Torbjørn Clausen (2011), Sofia Eriksson Bergström (2013) har været yderligere været inspirerende og supplerende i det analytiske arbejde
 4. Fænomenologien siger, at virkeligheden kan fremtræde og forstås på forskellige måder. ”Subjektivitet er for Husserl virkelighedskonstituerende.” (Zahavi 2001:12). Derfor er det ikke ’videnskaben’ (her; mig), der har eneret på at definere sandheden, men agenterne (her; børn og ansatte), der har deres egne gyldighedskriterier for deres egen forståelse. Det er deres virkelighed, sådan som den rent faktisk foreligger for dem, jeg søger forståelse af
 5. Hanne Wilhjelm er civilarkitekt MNAL, Dr. ing. og forfatter bag bogen, Barnehagen – Hus og hage: Fra 1630 til 2010. (Wilhjelm, 2013)
 6. Ud over at fungere som anonymisering af de to institutionerne er navnet ’børnehuset’ en parafrase over navne på Københavns Kommunes nye daginstitutioner, hvor mange har navne med reference til fysiske rammer om børn, så som *Barndommens Land*, *Børnebyen Vandværket*, og 4 nye anlæg med tilnavnet *Børnehuset* (*Børnehuset* Emdrup Søgård, *Børnehuset* Mælkebøtten, *Børnehuset* Støberigade og *Børnehuset* Østre Gasværk)
 7. En mindre gruppe (16) i en traditionel børnehave, der i løbet af projektet opnormer sig til en børnehave gruppe på 22
 8. Store, sammenlignet med Københavns gennemsnitlige størrelser på institutioner hvis man samlet set kigger på nye og gamle institutioner. Men hvis vi kun kigger på størrelser på nyere anlæg falder deres størrelse indenfor normen
 - 9 Byggeriet var forberedt til dette, men var ikke fuldtallige under dataindsamlingen (se beskrivelsen for antal grupper)
 10. Beskrivelser af fysiske rammer er nemt genkendelige, og anonymitet har derfor vægtet tungere
 11. Udvalget af informanter byggede henholdsvis på at interviewe børn og ansatte på de stuer, der blev fulgt tættere i observationerne og på et ønske om at få viden fra et bredt udsnit af (de ansatte), kvinder (11), mænd (2) - pædagoger (8), medhjælpere/assistenter/studerende (5) - de nyere uddannede (4) de midt i mellem (6) og de meget erfarne (2). Fra den ene institution (Senere beskrevet som *Børnehuset* Rød) 6 pædagoger og 2 medhjælpere/assistenter/studerende. Fra den anden institution (Senere beskrevet som *Børnehuset* Grøn) 2 pædagoger og 3 medhjælpere/assistenter/studerende
 12. Et par interview blev optaget som lydbånd, da der var problemer med teknikken på film. En ansat frabad sig både at blive filmet eller optaget på lydbånd. Jeg valgte at

gennemføre interviewet med vedkommende alligevel og brugte notaterne fra interviewet i analysen

13. En erfaring Jan Kampmann, Rikke Kamstrup Knudsen og Stine Lindberg også gjorde sig i forbindelse med et følgestudie en undersøgelse fra 2009 (Kampmann m.fl, 2009)

14. Da jeg startede interviewe havde jeg allerede haft et indledende observationsstudie, begrundet i at børnene skulle føles sig trygge ved min tilstedeværelse. Det fik den (bi-)virkning, at de blev forundret over spørgsmål om for eksempel bygningen - 'jeg havde jo selv set den'

15. Jeg har anvendt etnografen James Spradleys citat: "Rather than studying people, ethnography means learning from people." (Spradley 1979:3) som ledetråd gennem feltstudiet

16. Der optræder ingen børn på billederne, da tilladelse fra forældre ikke var indhentet

17. Bourdieus analytiske felt-teori knytter sig til begreberne habitus og kapital, *Habitus* er de erfaringer, vaner og resurser der inkorporeres som kropsliggjorte dispositioner i individet. *Habitus* er vaner eller holdningssystemer, som man orienterer sig efter. *Kapital* – er de værdier som er oparbejdet og som individet derfor er i besiddelse af (sociale, økonomiske, kulturelle etc.) Kapital er relativ til noget, så hvorvidt noget anses som værdifuldt afhænger af det felt, hvormed den bringes i spil. *Felt* er det analytiske redskab, der konstruerer agenters habitus og kapital i et socialt lukket system

18. En af Bourdieus pointer er at magtfordelingen bestemmes af en historisk og kulturel udvikling

19. Vedtaget på FN's generalforsamling i 1989. Konventionen er ingen lov, men en set regler som de 192 lande der har underskrevet, forpligtiger sig til at overholde. Danmark underskrev i 1991. Deltagerlandene forpligtiger sig, blandt andet på at arbejde for at sikre børn retten til frit at udtrykke sine synspunkter i alle forhold, der vedrører dem

20. Her skal det indskydes, at jeg ikke interviewede samtlige børn eller ansatte. Det er derfor muligt, at der kan være ansatte der var mere involverede, end mit udsnit viser

21. Den gennemsnitlige forventede byggetid, på nye pladser i Københavns kommune, er 31,6 måneder jf. BUF (Styr på eksekvering 1.0 - Opfølgning september, 13)

22. Dog havde alle en stol pr. barn og bordplads svarende til, at alle kunne sidde og spise

23. Et møbel hvor personalet har papirer, dagbog o.l.

24. I den optik kan det undre, at farverne i mange af de besøgte institutioner er kraftfulde og ofte dominerende

25. Ud af materialet med 13 nybyggede institutioner var 10 af disse på 2 eller 3 etager

26. Det er en udtalt praksis, at man i ydretimerne åbner og lukker et eller to steder i huset. Personalet skiftes om at møde ind som 'åbnere' og 'lukkere'. Dette effektiviserer personaletimer, da ikke alle børn møder ind eller går hjem på samme tid

27. Et citat fra et besøg på en af de 11 institutioner, da vi som konsekvens af vores egen manglende orientering (pga. af mange indgange) spurgte til hvor de mødtes

28. Kirkeby, Gammelby og Elle (2013) har lignende fund i sin undersøgelse: Plads til trivsel og udvikling

Hverdagsliv i nybygget og nyrenoveret dagtilbud

Pædagogisk Udviklings Fond, PUF's skriftserie, nr. 1

Pædagogisk Udviklings Fond (PUF) er oprettet for mere end 20 år siden med det formål, at alle inden for det pædagogiske virkefelt kan søge om pengemidler til udviklingsarbejde, projekter, forskning og til udbredelse af viden.

Det er PUF's formål at fremme generel viden om børn, unges og voksnes levevilkår og udviklingsmuligheder og belyse betydningen af ophold i alle dag- og døgntilbud, herunder rammebetingelsernes betydning. Endvidere at fremme udvikling af den pædagogiske praksis samt belyse personalets forudsætninger, samarbejde og kulturer og mulige uddannelses- og udviklingsmuligheder.

PUF støtter udgivelse og udbredelse af allerede eksisterende viden. Det sker i denne skriftserie, som gratis kan downloades, alternativt i enkelte tilfælde – mod betaling – trykkes og fremsendes.

Stauings Plads 1-3
1790 København V

Tlf: 46 97 26 26
www.foa.dk

Pædagogisk Sektor

FOA er Danmarks tredjestørste fagforening. Siden 1899 har vi kæmpet for bedre løn- og arbejdsforhold til vore medlemmer. Hovedopgaven er at indgå overenskomster, som sikrer en god løn samt moderne og ordnede arbejdsvilkår. Det er FOA, der aftaler din løn, dine tillæg, din arbejdstid, din pension, dine barselsregler, dine ferieregler og dine muligheder for uddannelse. Vores opgave er også at slå for din tryghed – og at udvikle din og vores faglighed på det pædagogiske område, så velfærden og gode arbejdspladser går hånd i hånd.